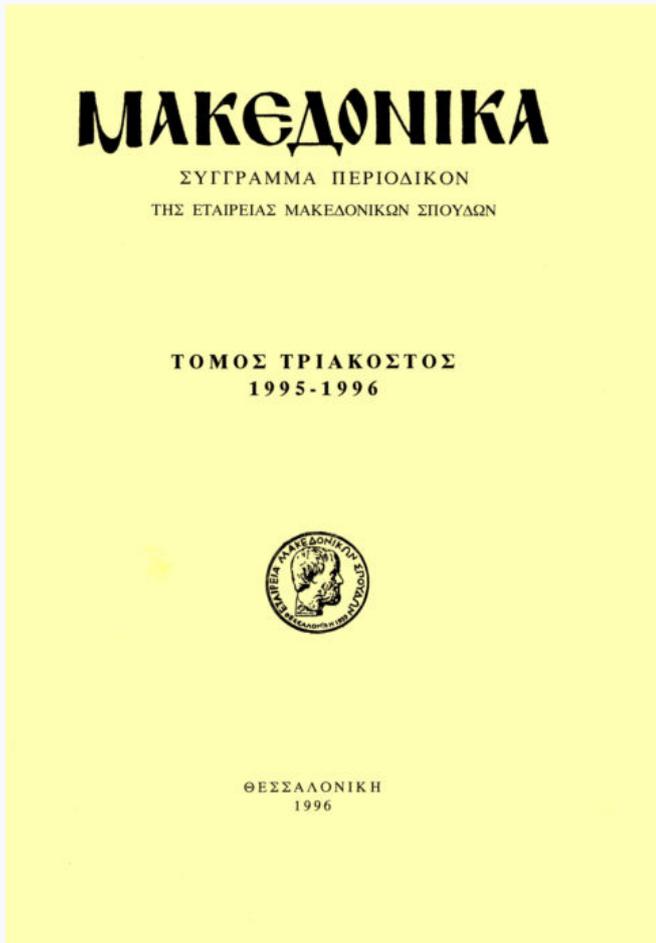

Μακεδονικά

Τόμ. 30, Αρ. 1 (1996)

Νομικοί και κοινωνικοί όροι της Θάσου από την εποχή της τουρκοκρατίας

Ευανθία Δούγα-Παπαδοπούλου

doi: [10.12681/makedonika.246](https://doi.org/10.12681/makedonika.246)

Copyright © 2014, Ευανθία Δούγα-Παπαδοπούλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δούγα-Παπαδοπούλου Ε. (1996). Νομικοί και κοινωνικοί όροι της Θάσου από την εποχή της τουρκοκρατίας. *Μακεδονικά*, 30(1), 229-262. <https://doi.org/10.12681/makedonika.246>

ΝΟΜΙΚΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Οι λέξεις που ακολουθούν προέρχονται από την ανέκδοτη συλλογή του θασίτη δασκάλου Αργυρίου. Η συλλογή είχε κατατεθεί πριν από πολλά χρόνια στην Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών¹, στα πλαίσια προκήρυξης διαγωνισμών από μέρους της με σκοπό τη συλλογή και έρευνα γλωσσικού, λαογραφικού, ιστορικού κλπ. υλικού του μακεδονικού χώρου, σύμφωνα με το καταστατικό της². Οι λέξεις που έχουν επιλεγεί από τη συλλογή εκφράζουν νομικούς και κοινωνικούς όρους από την εποχή της τουρκοκρατίας και, όπως είναι φυσικό, πολλές απ' αυτές δεν απαντούν σήμερα, ακριβώς επειδή έχουν εκλείψει και οι λόγοι που τις δημιούργησαν. Μπορούμε να διακρίνουμε δύο ειδών λέξεις: εκείνες που εκφράζουν καθαρά νομικούς όρους του εθμικού δικαίου της Θάσου κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, όπως *βιγλαριάτ'κα*, *βικτσάτ'κα*, *λαδίδα*, *κουρ'τσάτ'κα* κλπ., και τις άλλες που εκφράζουν περισσότερο κοινωνικούς όρους που τυπικά δεν είναι θεσμοθετημένοι, αλλά έχουν ισχύ νόμου και λειτουργούν με απόλυτη νομοτέλεια, όπως οι όροι *παγινάτ*, *σκαρφι*, *στοιχήματα*, *σφδρονφχάζου*, *μαδίλα* κλπ.

Βέβαια, πολλές φορές, οι λέξεις της κατηγορίας αυτής συγγέονται με άλλες που δηλώνουν έθιμα και αυτό είναι πολύ φυσικό, εφόσον τα όρια μεταξύ τους είναι αρκετά ασαφή³. Από την κλασική αρχαιότητα μέχρι και τους βυζαντινούς χρόνους υπήρχε πάντα κάποια εννοιολογική ρευστότητα στον καθορισμό των ορίων ανάμεσα στο έθιμο (άγραφο νόμο), τη συνήθεια και το νόμο (έγγραφο συνήθεια), καθώς και διαφοροποίηση των εννοιών κατά τόπο και χρόνο⁴. Σκοπός μου δεν είναι να αναλύσω νομικά τους όρους,

1. Η συλλογή δεν έχει χρονολογική ένδειξη, αλλά θα πρέπει να κατατέθηκε στην Εταιρεία μετά την προκήρυξη από μέρους της διαγωνισμού για συλλογή λαογραφικής ύλης από ολόκληρη τη Μακεδονία *Μακεδονικά Β'* (1941-1942) 855.

2. Βλ. *Μακεδονικά Α'* (Θεσσαλονίκη 1940) σ. 638 και 653, όπου εκτίθενται τα άρθρα του καταστατικού της Εταιρείας και οι επιδιωκόμενοι σκοποί της.

3. Βλ. Ν. Ι. Παναζοπούλου, *Ρωμαϊκόν Δίκαιον εν διαλεκτική συναρτήσει προς το Ελληνικόν*, τεύχ. Α', Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 47-48, όπου δίνεται ο ορισμός του εθμίου (αγράφου νόμου) με τα στοιχεία που το αποτελούν, καθώς και της συνήθειας και του νόμου (εγγράφου συνήθειας) στην αρχαία Ελλάδα. Για μια ιστομία εθίμου-νόμου στη θεωρία και πράξη του ελληνικού κλασικού δικαίου βλ. του ίδιου, *ό.π.*, σσ. 77-87.

4. Για τη ρευστότητα στον καθορισμό των ορίων του εθίμου, της συνήθειας και του νομου, καθώς και για την αντίθεση ανάμεσα στο επίσημο και λαϊκό δίκαιο κατά την αρχαιότητα και τους βυζαντινούς χρόνους βλ. Παναζοπούλου, *ό.π.*, τεύχ. Α', σσ. 211-216 και 275-282.

εφόσον αυτό είναι έργο των ιστορικών του ελληνικού εθιμικού δικαίου, αλλά να παραθέσω τις λέξεις με τα ερμηνευματά τους, όπως τα δίνει ο συλλογέας, δεδομένου ότι οι περισσότερες είναι διαλεκτικές, με την ελπίδα ότι ίσως οι νομικοί, αλλά και οι γλωσσολόγοι και ακόμα οι λαογράφοι και οι ιστορικοί, θα μπορέσουν να προσθέσουν κάτι στις μέχρι τώρα γνώσεις τους σχετικά με το αντικείμενο της έρευνάς τους. Πιστεύω ακόμα ότι με την παράθεση και ερμηνεία των λέξεων αυτών θα είναι δυνατή μια συγκριτική προσέγγιση με τους αντίστοιχους όρους άλλων περιοχών και η εξαγωγή ανάλογων συμπερασμάτων. Ίσως υπάρχουν και μερικές ακόμα λέξεις με κάποιο νομικό περιεχόμενο στο έργο του συλλογέα που δεν μπόρεσα ή δεν θεώρησα σκόπιμο να παραθέσω, ακριβώς επειδή βρίσκονται στα όρια μεταξύ συνήθειας και εθιμικού δικαίου και η διάκριση μεταξύ τους είναι αρκετά δύσκολη.

Πολλές από τις λέξεις είναι γνωστές και από άλλα μέρη της Ελλάδας, αλλά είναι επίσης γνωστό ότι σε πολλές περιπτώσεις συμβαίνει οι ίδιες λέξεις να παρουσιάζουν φωνητικές και σημασιολογικές διαφορές κατά τόπο και χρόνο, ανάλογα με την πρέλευση και εξέλιξή τους, τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων, το βαθμό και χρόνο της συμβίωσης με ξένους κατακτητές κλπ., οπότε η συμβολή του νομικού είναι απαραίτητη στον καθορισμό των εννοιολογικών πλαισίων ενός όρου και της ακριβούς διατύπωσης της νομικής σημασίας του, αν μάλιστα λάβουμε υπόψη μας ότι πολλές φορές η ερμηνεία παρόμοιων λέξεων που περιέχονται σε διάφορες λεξικογραφικές συλλογές είναι όχι μόνο αόριστη και συγκεχυμένη, αλλά ακόμα και εσφαλμένη⁵. Αλλά και ο νομικός μπορεί σε πολλές περιπτώσεις να βοηθηθεί από το γλωσσολόγο, κυρίως σ' ό,τι αφορά τη γραμματική μορφή, την ετυμολογική προέλευση και, ως ένα βαθμό, και τη σημασιολογική εξέλιξη μιας λέξης που εκφράζει έναν νομικό όρο⁶. Εφόσον δεν υπάρχει ένα ειδικό λεξικό νομικών όρων και η δημοσίευση δικαιοπρακτικών εγγράφων δεν έχει ολοκληρωθεί ή παρουσιάζει μεγάλα κενά κατά τόπο και χρόνο, ο,τιδήποτε σχετίζεται με το θέμα μπορεί να βοηθήσει στην έρευνα⁷. Πολλοί νομικοί όροι από διάφορες περιοχές της Ελλάδας ασφαλώς έχουν κατατεθεί μαζί με το υπόλοιπο γλωσσικό υλικό στο Κέντρο Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών, αλλά δυστυχώς η σύνταξη του Λεξικού έχει προχωρήσει μόνο μέχρι

5. Βλ. Ιακ. Τ. Βιζβίλη, «Αι μεταξύ των συζύγων περιουσιακά σχέσεις εις την Χίον κατά την τουρκοκρατίαν», *Επετηρίς του Αρχείου της ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, τεύχ. 1 (Αθήνα 1948) 1.

6. Βλ. Δ. Βαγιακάκου, «Συμβολή εις την δημόδη νομικήν ορολογίαν», *Ξένιον Π. Ζέπου*, τ. 3, Αθήνα 1973, σ. 520.

7. Βλ. Πανταζοπούλου —συνεργασία Δέσποινας Τσούγκα-Παπαστάθη, *Κώδιξ Μητροπόλεως Σιαοίνιου και Σιατιστής ιζ' -ιθ' αι.*, τεύχ. Α', Θεσσαλονίκη 1974, σ. ιγ' -ισ', όπου τονίζεται η σπουδαιότητα της ανίχνευσης, διάσωσης, συγκέντρωσης και αξιολόγησης του αρχαιολογικού υλικού που αφορά στο δικαιο του βορείου Ελληνισμού κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

το στοιχείο γ (γλωσσωτός), οπότε η χρησιμοποίηση του υλικού από τους ερευνητές είναι σχεδόν αδύνατη.

Οι περισσότερες από τις λέξεις που παραθέτω είναι διαλεκτικές και έχουν αντληθεί από τρεις κυρίως πηγές: α) από τη συλλογή ιδιωματικού γλωσσικού υλικού του συλλογέα, β) από αφηγήσεις, περιγραφές εθίμων κλπ. του ίδιου, στις οποίες είναι διάσπαρτες οι λέξεις και γ) από τα κείμενα των δικαιοπρακτικών εγγράφων που παραθέτει στο τέλος ο συλλογέας.

Οι λέξεις που αποδίδουν καθαρά νομικές έννοιες αλλά και οι άλλες που εκφράζουν κοινωνικά δρώμενα, όπως π.χ. ενέργειες συμπαράστασης των κατοίκων προς αναξιοπαθούντες, σχέσεις εργοδοτών προς εργαζομένους, προσφορές εργοδοτών προς υπαλλήλους, διανομή περιουσιών με κλήρο, κατοχύρωση ιδιοκτησίας ελαιοδέντρων με χάραξη αρχικών και άλλων σημαδιών στον κορμό τους, προγραμματισμός γεωργικών εργασιών και πρόβλεψη καιρικών συνθηκών του επομένου έτους με βάση ειδικό *καλαδάρι* του Αγίου Όρους κλπ., καθώς και ορισμένες διαλεκτικές ή στερεότυπες φράσεις, όλα αυτά συνθέτουν το πλαίσιο της κοινωνικής οργάνωσης του νησιού κατά την τελευταία περίοδο της τουρκοκρατίας και δίνουν ανάγλυφα την εικόνα της λειτουργίας του εθιμικού δικαίου του νησι.

Τα δικαιοπρακτικά έγγραφα που παραθέτει στο τέλος της εργασίας του ο συλλογέας αναφέρονται σε ποικίλες νομικές πράξεις, όπως προικοσύμφωνα, διαθήκες, ομόλογα, δωρεές, διανεμητήρια περιουσίας, πωλητήρια κλπ., και είναι ενδιαφέροντα, όπως όλα τα παρόμοια της τουρκοκρατίας, όχι μόνο για τις καθαρά νομικές πράξεις, τις οποίες περιέχουν, αλλά περισσότερο για την εικόνα της κοινωνικής οργάνωσης του νησιού κατά τα χρόνια της τουρκοκρατίας, την οποία παρέχουν. Οι συντάκτες τους, όπως φαίνεται από τα περισσότερα έγγραφα, δεν είναι συμβολαιογράφοι (νοτάριοι) ή μορφωμένοι, όπως φαίνεται από τα ορθογραφικά και συντακτικά λάθη των εγγράφων⁸, αλλά απλοί ημιμαθείς κληρικοί. Ο συντάκτης δηλώνεται συνήθως με τη φράση «ο γράφας μαρτυρώ», «γράφω και μαρτυρώ», «ο γραφομάρτυς». Από το σύνολο των εγγράφων μόνο τρία έως τέσσερα είναι γραμμένα με σωστή ορθογραφία και σύνταξη, όπως ένα (σ. 564) που αναφέρεται στον καθορισμό συνόρων δύο Κοινοτήτων, χρονολογημένο στις 12 Ιουλίου του 1881, το οποίο υπογράφουν οι προεστώτες των χωριών (10 υπογραφές), τα μέλη του Γενικού Συμβουλίου (4 υπογραφές) και οι αντιπρόσωποι των χωριών (18 υπογραφές) και το επικυρώνει ο Γενικός Διοικητής της Θάσου, ένα άλλο που αφορά υπόθεση κληρονομικών δικαιωμάτων συγγενών (σ. 577), του οποίου η υπόθεση εκδικάζεται «κατ' αντιμωλίαν» από το Μ. Εκκλησιαστικό Δικαστήριο με πρόεδρο το Μητροπολίτη Μαρωνείας, κλπ. Το ρήμα «δηλοποιώ» στην αρχή πολλών

8. Δεν έχει αποκατασταθεί η ορθογραφία των λέξεων, η φωνητική τους και η σύνταξη.

εγγράφων σημαίνει δηλώνω, βεβαιώνω, και το ρήμα «υποφαινομαι» σημαίνει υπογράφω. Το ρήμα «σταυροποιώ»⁹, δηλ. ζωγραφίζω το σημείο του σταυρού, στο τέλος πολλών εγγράφων έχει θέση υπογραφής για τους αγράμματους, όπως επίσης και η φράση «ιδού τα δάχτυλά μου»¹⁰ που συνοδεύεται από τα δακτυλικά αποτυπώματα του συμβαλλομένου. Το ίδιο δηλώνεται και με τις φράσεις «ως αγράμματος υποσημειούμαι δια χειρός του γράψαντος», «ως αγράμματος με υπογράφει ο γράψας εγώ δε βάζω το δάχτυλόν μου». Ο νεκρός δηλώνεται με το επίρρημα ποτέ: «υιός του ποτέ Δημήτρη», «γυνή του ποτέ Παναγιώτη». Η ταυτότητα του πωλητή στα πωλητήρια έγγραφα συνήθως δηλώνεται με τις φράσεις «με το παρόν φανερώνομαι και ομολογούμαι», «με το παρόν μου γράμμα φανερώνω», «διά του παρόντος δήλον γίνεται ότι ο υποφαινόμενος πωλώ» κλπ. Η μεταβίβαση κυριότητας, είτε προέρχεται από πώληση είτε από διαθήκη ή δωρεά, και η παραιτηση από κάθε δικαίωμα εκ μέρους του πωλητή δηλώνονται με φράσεις, όπως «(να είναι) τέλειος εξουσιαστής και νοικοκύρης», «τέλειος νοικοκύρης», «τέλειος νοικοκύρης και πληρεξούσιος», «να είναι εις την εξουσίαν του» κλπ. Η εγκυρότητα της νομικής πράξης δηλώνεται με τις φράσεις «να έχει το κύρος και την ισχύ εν παντί κριτηρίου», «να έχει το κύρος και την ισχύ εν παντί κριτηρίου κατέμπροσθεν των μαρτύρων». Η φράση «ρίχνον τα διφτέργα»¹¹ λέγεται για τους δημογέροντες και τους δέκα έως δεκαπέντε πρωτονοικοκυραίους που καθόριζαν κάθε χρόνο σε ειδική συνέλευση τον φόρο που θα πλήρωνε ο κάθε νοικοκύρης για το έργο του αγροφύλακα, τα «βικτδάτ'κα»¹². «μαζεύουσαν η δημογιουρδιά κι δέκα δικαπέδι προυτονοικονκυραιοι κι έριχναν τα διφτέργα». Η φράση «βγαίνουν στου γόσμοι» σημαίνει την κάποιια χειραφέτηση του νέου που πραγματοποιείται με την ενηλικίωσή του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούσε η ενηλικίωση των κοριτσιών μετά τα δεκαεφτά τους χρόνια και ως δείγματα χειραφέτησής τους θεωρούνταν τα εξής: έβγαζαν τα παιδικά φορέματα (φούστεις) και φορούσαν την τοπική στολή των γυναικών (φ'σάνα)¹³. Οι γονείς τους τα συνόδευαν επίσημα στην εκκλησία την πρώτη Κυριακή και το απόγευμα μπορούσαν να κατεβούν στη «χουρευτρα» και να πάρουν μέρος στον κοινό χορό. Έτσι «έβγιναν στου γόσμοι».

Τα νομικά έγγραφα, ελλείψει επίσημου συμβολαιογράφου και Αρχείου, δίνονται στους συμβαλλομένους για φύλαξη με δική τους ευθύνη¹⁴. Αυτό δη-

9. Το ρήμα με την ίδια σημασία απαντά αλλού και ως *σταυροσημειώνω* (Πανταζόπουλος, ό.π., τεύχ. Γ', Θεσσαλονίκη 1979, σ. 254).

10. Βλ. Πανταζοπούλου, ό.π., τεύχ. Γ', σ. 254.

11. Βλ. και Πανταζοπούλου, ό.π., τεύχ. Γ', σ. 248, όπου η φρ. «μας έριξαν τεφτέρι» με την ίδια σημασία.

12. Βλ. πιο κάτω στη λ. *βικτδάτ'κα*.

13. Βλ. και πιο κάτω στη λ. *φ'σάνα*.

14. Είναι γνωστό ότι σε ορισμένα νησιά των Κυκλάδων και αλλού τα δικαιοπρακτικά έγ-

λώνεται με φράσεις, όπως «*διά ταῦτα δίνω το παρόν μου εις χείρας τα κορίτσια*», «*δίδω το παρόν μου εις χείρας του Γεωργίου χωρίς να έχει να τον πειράξει κανείς από τώρα και εις το εξής*», «*και δια το βέβαιον της αληθείας έδωσα το παρόν μου εις χείρας του άνωθεν γεγραμμένου*», κλπ. Η κυριότητα που προέρχεται από δωρεά μπορεί να κατοχυρώνεται και με κατάρα και φόβο θεού, όπως φαίνεται από τη φράση «*και όποιος θέλει να πάρει αποῦ αυτά θέλει λάβει κατάραν και όχι ευλογίαν και θέλει δώσει απολογίαν εν ημέραν κρίσεως του δικαίου κριτού*». Στην ίδια πράξη δωρεάς γιαγιάς προς εγγονή υπάρχει ανταποδοτικότητα που υποδηλώνεται με τη φράση «*τα οποία τα χαρίζου όπου με είδεν εις την ασθένειάν μου*». Αυτό δηλώνει ακόμα και το δικαίωμα του γονιού ή άλλου συγγενούς να παραχωρήσει ορισμένα περιουσιακά στοιχεία περισσότερα σ' ένα από τα παιδιά του ή σε άλλον συγγενή, όταν αναλάβουν να τον φροντίζουν κατά την περίοδο της αρρώστιας του. Επίσης σε έγγραφο δωρεάς μπαίνει ρήτρα για τη φροντίδα του γέρου όσο ζει, αλλά και για τα μετά το θάνατό του χρή, δηλαδή μνημόσυνα, λειτουργίες κλπ., όπως φαίνεται από τη φράση «*υπόσχεται όμως η Σαλονικιά όπου εν όσο ζει η μανιτζα της (η γιαγιά) να την επιμελείται εις το κάθε τι και μετά τον θάνατόν της να αποκρίνεται και εις όσα ήθελαν ακολουθήσει και δια την ψυχήν της*».

Οι λέξεις παρατίθενται κατ' αλφαβητική σειρά. Ο αριθμός που είναι σε παρένθεση δηλώνει τη σελίδα της συλλογής στην οποία απαντά η λέξη. Τα ερμηνεύματα που δίνει ο συλλογέας παρέμειναν αυτούσια, όπου αυτό ήταν δυνατό, ενώ σε πολλές περιπτώσεις, στις οποίες υπήρχαν λάθη γραμματικά, ασάφειες, κακή διατύπωση, αοριστίες κλπ., προσαρμόστηκαν γλωσσικά, ώστε να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της κοινής νεοελληνικής, αλλά και σημασιολογικά, ώστε να καθορίζεται ακριβέστερα η σημασιολογική τους απόχρωση. Η προσαρμογή αυτή δεν αποτελεί επέμβαση στο έργο του συλλογέα, επειδή έγινε με βάση τα συμφραζόμενα και τη γενική έννοια του κειμένου. Εκτός αυτού, για την όσο το δυνατό πιστότερη σημασιολογική απόδοση των λέξεων ζήτησα τη βοήθεια και φορέων του ιδιώματος της Θάσου που είναι εγκατεστημένοι στη Θεσσαλονίκη, ώστε να διασταυρώσω και τις δικές τους μαρτυρίες μ' αυτές του συγγραφέα. Η φωνητική απόδοση των λέξεων έγινε με βάση το έργο του Τομπατίδη αλλά και με τη βοήθεια των φορέων του ιδιώματος. Μετά από τις προσπάθειες αυτές πιστεύω ότι τόσο η φωνητική προσαρμογή των λέξεων που παραθέτω όσο και η σημασιολογική τους απόδοση ανταποκρίνονται πιστά στην εικόνα του ιδιοματικού λόγου του ιδιώματος

γραφα φυλάγονταν από τον *καντζηλλιέρη* στο Αρχείο και ότι με την πάροδο του χρόνου σηματοπίθκαν ολόκληρα Αρχεία, τα οποία φρόντιζαν να κρατούν οι κληρονόμοι τους (Ιακ. Βιζβιζής, «Έγγραφα δικαιοπραξιών Μυκόνου», *Επετηρίς του Αρχείου της ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, 5 (Αθήνα 1954) 132-133.

της Θάσου.

Οι λέξεις συνολικά είναι 72. Απ' αυτές οι δύο (*άκληρος* και *κληρονομικά δικαιώματα*) δεν παρατίθενται από το συλλογέα, αλλά υπονοούνται από τα συμφοραζόμενα και την περιγραφή των όρων που δίνει. Από το σύνολο των λέξεων οι δέκα είναι τουρκικής προέλευσης (*αγριλιζ'*, *αζάς*, *βακίρα*, *βαξίδ'*, *δικτής*, *δεσκερές*, *κλουβάν'*, *μουχταρου*(δημογιουριά), *σαλμάς*, *τακίμ'* και *τσουρβατζής*), η μια περσικής (*αγαρεία*), οι δύο λατινικής (*βιγλάρ'ς*, με τα παράγωγα *βιγλαριάτ'κα* και *βιγλαρό*, και *καλαδάζ'*) και η μια ιταλικής (*τσούρμου*). Οι περισσότερες λέξεις τουρκικής προέλευσης αναφέρονται σε όρους της διοίκησης και οι άλλες σε κοινωνικές σχέσεις. Οι ελληνικές λέξεις είναι συνολικά 61. Οι περισσότερες απ' αυτές είναι διαλεκτικές, όπως π.χ. *αφρουμοιό'*, *γραψουμάρτ'ς*, *κουρ'τότ'κα*, *κουτσουνούλα*, *λαδίδα*, *μιλτσίδα*, *πανουτιμί*, *συμνεύου κλπ.*, αλλά υπάρχουν και μερικές αρχαϊκής προέλευσης, όπως *αγλαβή*, *παγινά*, *σκαρφι*, *σ'νιβάζουμ*, και *σ'νιβασός*.

Οι λέξεις αυτές είναι οι εξής:

αγοριιάτ'κα τα (33), τα περιουσιακά στοιχεία που προσφέρει μια χήρα στο δεύτερο σύζυγο, όταν αυτός είναι ελεύθερος και κατά πολύ νεότερος. Η προσφορά επικυρώνεται με συμβολαιογραφική πράξη.

Η μαρτυρία του θεσμού προέρχεται από το χωριό Καλλιράχη της Θάσου και, παρόλο που ο συλλογέας δεν κατάφερε να βρει και να παραθέσει το ανάλογο έγγραφο, εν τούτοις βεβαιώνει ότι το άκουσε από ηλικιωμένους του χωριού. Η ύπαρξη του θεσμού στη Θάσο βεβαιώνεται και από τρία άλλα δικαιοπρακτικά έγγραφα, τα οποία δημοσίευσε ο ερευνητής Κ. Χιόνης το 1974¹⁵. Αλλού ο όρος απαντά ως *παλικαριιάτικο*¹⁶ και *αγριλίκι*¹⁷ με την ίδια σημασία.

αγρανάπανδ' η (12), 1) η επί ορισμένο χρονικό διάστημα διακοπή της καλλιέργειας ενός χωραφιού, στο οποίο μπορούν να βοσκήσουν ελεύθερα τα ζώα, 2) χωράφι που δεν καλλιεργείται για κάποιο χρονικό διάστημα. Η *αγρανάπανδ'* καθώς και η σπορά καθορίζονταν από τη μεγάλη συνέλευση (*μάζουξ'*)¹⁸ των κατοίκων που πραγματοποιούνταν κατά τη μέρα του αγίου Δημητρίου. Η σπορά καθορίζονταν με βάση και το *καλαδάζ'*¹⁹ του γερο Παπάγγελου.

αγαρεία η (300), υποχρεωτική προσφορά εργασίας χωρίς αμοιβή. Η λ.

15. Βλ. Κων/νου Χιόνη, «Ανέκδοτα έγγραφα της Θάσου αναφερόμενα στα έθιμα του «παλικαριιάτικου» και «κοριτσιάτικου», *Μακεδονικά* ΙΔ' (Θεσσαλονίκη 1974) 139-149.

16. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 542.

17. Ο Βαγιακάκος, *ό.π.*, σ. 542, ετυμολογεί τη λέξη από το τουρκ. *agirlik* και παραθέτει πολλούς διαλεκτικούς τύπους της λέξης από διάφορα μέρη του ελληνισμού.

18. Βλ. πιο κάτω στη λ. *μάζουξ'*.

19. Βλ. πιο κάτω στη λ. *καλαδάζ'*.

είναι γνωστή και σ' άλλα μέρη, όπως στο Βελβεντό, όπου μάλιστα γίνεται διάκριση ανάμεσα στους όρους *προσωπική εργασία*²⁰, *ανγαρεία*²¹ και *ἡ-βόθλα*²². Επίσης στο Βελβεντό γίνεται διάκριση ανάμεσα στα *ανγάργα* και *ανγαρεία*, επειδή το πρώτο δηλώνει εργασία που κάνει κάποιος με τη θέλησή του αλλά δεν του είναι ευχάριστη «τό 'χου ανγάργα να δ' λέψου σήμερα», ενώ το δεύτερο δηλώνει την εργασία που του επιβάλλεται και η άρνησή της συνεπάγεται τιμωρία: «πήγαν να δ'λέψ'ν ανγαρεία», «τ'ς έστειλαν ανγαρεία ου στρατός όσαπάν' στου β'νο»²³.

αγλαβή η (30), 1) «το χαρτί, με το οποίο μοιράζεται η περιουσία του πατέρα στα παιδιά» (Τομπ.)²⁴, 2) το μερίδιο της περιουσίας που παίρνει το κάθε παιδί από την πατρική περιουσία μετά το θάνατο του πατέρα (Αργυρ.).

Η λέξη από το μγν. *έκλαβή*²⁵.

Η διαδικασία της διανομής γινόταν ως εξής, όπως την περιγράφει ο συλλογέας: μοίραζαν την περιουσία σε τόσα μέρη, όσα και οι κληρονόμοι, και μετά έριχναν κλήρο (*σκαρφί*). Αν ένα *σκαρφί* δεν ταίριαζε κατά τη διανομή και έπαιρνε μεγαλύτερο μερίδιο, τότε ο κάτοχος του ήταν υποχρεωμένος να συμπληρώσει με χρήματα τη διαφορά για να ισοφαρίσει με το «*αδικημένον του σκαρφί*». Η διανομή και η σύνταξη των εγγράφων γινόταν ενώπιον μαρτύρων, τους οποίους ο συλλογέας ονομάζει *δαιτητής* και οι οποίοι υπογράφουν μ' αυτή την ιδιότητα. Προφανώς εδώ γίνεται κάποια σύγκριση του ρόλου των *δαιτητών*, με την κυριολεκτική έννοια του όρου, και των απλών μαρτύρων, εφόσον, όπως φαίνεται από το ανάλογο έγγραφο, δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στους κληρονόμους και επομένως δεν τίθεται θέμα καθαρής *δαιτησίας*. Φαίνεται ότι στην προκειμένη περίπτωση *δαιτηταί* ονομάζονταν οι άνθρωποι που έκαναν τη διανομή της πατρικής περιουσίας και συγχρόνως υπέγραφαν και ως μάρτυρες. Σε περίπτωση που θα προέκυπταν διαφωνίες για κληρονομικά θέματα ανάμεσα στους κληρονόμους, η υπόθεση εκδικάζονταν σύμφωνα με την *αγλαβή*, όπως βεβαιώνει ο συλλογέας. Ο όρος με τη μορφή διαφόρων διαλεκτικών τύπων απαντά σε πολλά μέρη της Ελλάδας και έχει τη σημασία του συμφωνημένου ποσού²⁶. Ο όρος με την ίδια σημασία απαντά και ως *μοιρασόχαρτι*²⁷ στην Ικαρία και Νάξο και ως *μοιραστήρι*²⁸ στη Χίο.

20. Από προσωπική αντίληψη.

21. Από προσωπική αντίληψη.

22. Βλ. Ε. Μπουντώνα, *Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού και των περιχώρων αυτού*, Αθήνα 1892, στο αντίστοιχο λήμμα.

23. Από προσωπική αντίληψη.

24. Βλ. Δ. Ε. Τομπαζίδη, *Το γλωσσικό ιδίωμα της Θάσου*, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 47.

25. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σσ. 538-539. Βλ. επίσης και Ν. Andriotis, *Lexicon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien 1974, σ. 227, στο λήμμα *έκλαβή*.

26. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σσ. 538-539 και Andriotis, *Lexikon*, σ. 227, στο λήμμα *έκλαβή*.

27. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 536.

«τό διανεμητήριον ἔγγραφον, τό εἰς τήν Χίον λεγόμενον καί μοιραστήρι», και αλλού ως *αδελφομοιρῶ*²⁹ με διάφορες φωνητικές παραλλαγές.

αδρουμοιρῶ το (32), το μερίδιο που δικαιούνταν η σύζυγος από την περιουσία του άντρα της μετά το θάνατό του, όταν το ζευγάρι δεν είχε παιδιά. Ο όρος με την ίδια έννοια απαντά και σ' άλλα μέρη του ελληνισμού, όπως στην Αμοργό, Βιθυνία, Θράκη, Ήπειρο, Μακεδονία³⁰ κλπ. Ο ίδιος όρος εκφράζεται και με τον τύπο *υποβολοθεώρητρον* κατά τους βυζαντινούς χρόνους, όπως μας πληροφορεί ο Du Cange, ο οποίος γράφει· «*εἰ δέ αὐτός (ὁ ἀνὴρ) πρὸ αὐτῆς (τῆς συζύγου) ἄπαις καὶ ἀδιάθετος φθάσει ἀποθανεῖν, ἵνα λαμβάνῃ αὐτὴ χάριν ὑποβολοθεωρήτρον αὐτῆς τό τρίτον τῆς ἐπιδοθείσης αὐτῷ μερίδος ἐκ τῆς γονικῆς κληρουχίας*»³¹.

αζάς ο (11), κοινοτικός σύμβουλος που εκλεγόταν για ένα χρόνο από τη γενική συνέλευση (*μάζουξ*) των κατοίκων, στην οποία δικαίωμα ψήφου είχαν μόνο όσοι πλήρωναν κεφαλικό φόρο (*χαράτῶ*). Οι *αζάδες* ήταν τρεις. Η λ. από το τουρκ. *aza*³².

άκληρος ο (32), αυτός που δεν έχει παιδιά. Στην έννοια του όρου συμπεριλαμβάνονται ορισμένοι κανόνες που ίσχυαν στη Θάσο, όπως τους εκθέτει ο συλλογέας, και είναι οι εξής: Ο *άκληρος* σύζυγος δεν δικαιούται τίποτε από την περιουσία της γυναίκας του. Η περιουσία της και τα προικιά της μετά το θάνατό της περιέχονται στα αδέρφια της³³. Αν πέθαινε ο σύζυγος *άκληρος*, η περιουσία του πήγαινε στα αδέρφια του και η γυναίκα δικαιούνταν μόνο το λεγόμενο *αδρουμοιρῶ*. Ο *άκληρος* μπορούσε να γράψει σε κάποιον τα κτήματά του για να τον κοιτάξει στα γεράματα. Αν ένα αντρώγυνο δεν είχε καθόλου περιουσία όταν παντρεύτηκε, ό,τι περιουσιακό στοιχείο αποκτούσε μετά το γάμο ανήκε μόνο στον άντρα.

βιγλαρό το (3), οίκημα σε κατάλληλο σημείο της παραλίας, απ' όπου ο *βιγλάρης* παρατηρούσε την κίνηση των πλοίων και επεσήμαινε την προσέγγιση των εχθρικών, ειδοποιώντας τους χωρικούς να απομακρυνθούν.

βιγλαριάτ'κα τα (13), φόρος για αμοιβή του *βιγλάρη*, ίσος με πέντε οκάδες αλεύρι για το κάθε σπίτι. Στο Βυζάντιο απαντούν οι τύποι *βιγλατικών* και

28. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 536.

29. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 561. Βλ. και Ν. Ροζάκου, «Κροκεατικά νομικά (λαϊκά) έθιμα (κεντρικής Λακωνίας)», *Λαογραφία* 34 (1985-1986) 107.

30. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 561. Βλ. επίσης και Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, «Εθιμικόν δίκαιον Αστυπάλαιας», *Λαογραφία* ΙΓ' (Αθήνα 1950) 128 και 132.

31. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 559.

32. Βλ. Ε. Δουγά-Παπαδοπούλου - Χρ. Τζιτζιλή, *Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας (Ελατοχώρι, Έλαφος, Λόφος, Κάτω Μηλιά, Μεσαία Μηλιά, Μοσχοπόταμος, Ράχη, Ρητίνη) Λεξιλόγιο-Παραγωγικό, Θεσσαλονίκη 1993* (υπό εκτύπωση), στο λήμμα *αζάς*, στο κεφάλαιο των λέξεων τουρκικής προέλευσης.

33. Βλ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, *ό.π.*, σ. 126.

βιγλιατικόν³⁴ με την ίδια σημασία.

βιγλάρ 'ς ο (3), φύλακας της παραθαλάσσιας περιοχής που παρατηρούσε την κίνηση από ειδικό οίκημα, το *βιγλαρτζό*. Αν έβλεπε από μακριά κάποια πειρατική φρεγάτα ή ύποπτο πλοίο, του οποίου δεν μπορούσε να εξακριβώσει την ταυτότητα, έτρεχε αμέσως στον Αϊ-Βλάστη, λόφο απέναντι από το χωριό (Καλλιράχη), και ειδοποιούσε τους χωρικούς. Ο συλλογέας δίνει ένα δείγμα παρόμοιας προειδοποίησης με την εξής χαρακτηριστική φράση: «*Ακούτι χουρζάνοι! Ένα καιζ' ήρι κατ' στ' σάλα! Του ουμιλώ κι δε μ' ουμιλά!*».

Σ' αυτές τις περιπτώσεις οι χωρικοί, όπως λέει ο συλλογέας, έφευγαν στα βουνά, παίρνοντας μαζί τους ό,τι πολυτιμότερο είχαν. Οι γυναίκες έβγαζαν από τον αργαλειό κι έπαιρναν μαζί τους ακόμα και το αντί, μαζί με τα μιάτρια και τα χτένια, επειδή κι αυτά τα έπαιρναν οι πειρατές, οι οποίοι, αφού ξεγύμνωναν το χωριό, φόρτωναν τα κλοπιμαία στην πλάτη όσων συνελάμβαναν, επειδή δεν πρόλαβαν να φύγουν, και τα μετέφεραν στην παραλία. Ο θεσμός του *βιγλάρη* παρείχε κάποιο αίσθημα ασφάλειας στους άοπλους χωρικούς και ήταν δημιούργημα των περιστάσεων. Στο Βυζάντιο απαντούν οι τύποι *βιγλάτορας*, *βιγλάτορης* και *βιγλάτορος* με τη σημασία «φρουρός, φύλακας»³⁵.

*βακίρα*³⁶ η (13), χάλκινο ευτελές νόμισμα κατά την εποχή της τουρκοκρατίας, ίσο με δέκα παράδες. Οι *βακίρις* δεν είχαν συναλλαγματική αξία, «*δε βιρνούσαν*», αλλά για να έχει η εκκλησία ψιλά (*λανάματα*) τις σφράγιζε με τη σφραγίδα της. Με τον τρόπο αυτό περνούσαν αλλά μόνο μέσα στην Κοινότητα.

βαξιδ' το (19), φιλοδώρημα που δίνεται σε κάποιον που αναγγέλλει πρώτος μια ευχάριστη είδηση, όπως τον ερχομό ενός ξενιτεμένου, το όνομα που δίνει ο νουνός στο παιδί κατά τη βάφτιση κλπ. < τουρκ. *bahsis*. Ο ίδιος όρος δηλώνεται και με τη λ. *συχαρίλα* κατά τη δήλωση του συλλογέα.

βικτσής ο (13), αγροφύλακας, του οποίου η θητεία διαρκούσε ένα χρόνο. Ο ίδιος θεσμός δηλώνεται και με τη λ. *δραγάτ'*ς στη Θάσο, σύμφωνα με τον Τομπαϊδη³⁷. Η λ. από το τουρκ. *beci*.

βικτσάτ'κα τα (13), φόρος για αμοιβή του *βικτσή* που ήταν ανάλογος με την περιουσία του καθενός, τα αγροφυλακτικά. Ο φόρος καθοριζόταν από τη δημογεροντία και από δέκα έως δεκαπέντε πρωτονοικοκυραίους που συ-

34. Βλ. Εμμ. Κριαρά, *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας 1100-1669*, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1975, σ. 115, στα αντίστοιχα λήμματα.

35. Βλ. Κριαρά, *ό.π.*, σ. 115, στα αντίστοιχα λήμματα. Για τους όρους *βιγλάρης* και *βιγλαρτζό* βλ. και Απ. Ε. Βακαλοπούλου, *Ιστορία της Θάσου 1453-1912*, Εκδ. της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 47.

36. Βλ. Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, τ. Θ', σ. 4778, στο λήμμα *μιακίρα*. Ειδικότερα για την *βακίρα* στη Θάσο βλ. στον Βακαλοπούλου, *ό.π.*, σσ. 151-153.

37. Βλ. Τομπαϊδη, *ό.π.*, στο λήμμα *βικτσής*.

γενετρώνονταν κάθε χρόνο για τον καθορισμό αυτού του φόρου.

γέρονδας ο (13), φοροεισπράκτορας, διορισμένος από την Κοινότητα. Έργο του ήταν να εισπράττει τους φόρους από τους χωρικούς. Όπως γράφει ο συλλογέας, γύριζε κάθε Κυριακή και στο ντεφτέρι του σημειώνει ότι του έδινε ο καθένας, ακόμα και το ευτελέστερο ποσό (*βακίρα*). Αν κάποιος δεν είχε να πληρώσει, του σφράγιζε το σπίτι (*τοιν βοίλουινι του σπιτ'*) και τον έβγαζε έξω μέχρι να βρει τα χρήματα να ξεφλήσει το χρέος του.

γραψουμάρτζ ο (42, 584, 597), αυτός που συντάσσει και υπέγραφε μαζί με τους μάρτυρες τα επίσημα έγγραφα (πωλητήρια, διαθήκες, ομόλογα κλπ.), συνήθως κληρικός. Ο ίδιος όρος σ' άλλα έγγραφα δηλώνεται με τις φράσεις «ο γράφας μαρτυρώ», «γράφω και μαρτυρώ» κλπ.

δγάφουρου το (41), ο τόκος. Μεγάλο τόκο, όπως γράφει ο συλλογέας, είχαν τα *λαδίδα* και τα *μλτσιδα*, τα ομόλογα δηλ. που ξεφλούνταν στη συγκομιδή του λαδιού και του μελιού. Όταν οι χρεωφειλέτες δεν είχαν να ξεφλήσουν το χρέος τους στη συγκομιδή της ελιάς, τότε άλλαζαν τα ομόλογα και τα έκαναν *μλτσιδα* με μεγαλύτερο τόκο.

δέχτρα η (49), γυναίκα που βοηθούσε την ετοιμόγεννη κατά την ώρα του τοκετού. Έργο της ήταν να κρατάει από πίσω την ετοιμόγεννη, η οποία κρεμόταν από ένα σχοινί που έδεναν στο ταβάνι και που το τραβούσε δυνατά με τα χέρια της κάθε φορά που έρχονταν οι *μάγνις*, οι δυνατοί δηλαδή πόνοι του τοκετού. Η σχετική για την περίπτωση φράση ήταν: «*d' βαζ'* (την ετοιμόγεννη) *στα σκαμνά*». Η *δέχτρα* μετά τον τοκετό έβαζε στο στόμα της επίτοκης την κοτσίδα της για να προκαλέσει εμετό και με την πίεση να πέσει γρήγορα το ύστερο. Η οικογένεια της λεχώνας, για να δείξει την ευγνωμοσύνη της προς τη *δέχτρα*, της πρόσφερε δώρα κατά τις γιορτές του Πάσχα.

*δημουγιρουδιά*³⁸ η (13), η αρχή των αρχόντων, των δημογερόντων. Τη *δημουγιρουδιά* την αποτελούσαν τέσσερις δημογέροντες: ο *τσουρβατζής* ως πρόεδρος και τρεις *αζάδισ* ως κοινοτικοί σύμβουλοι (σ. 11). Οι δημογέροντες εκλέγονταν από τη συνέλευση (*μάξουξ'*) των κατοίκων που πλήρωναν τον κεφαλικό φόρο (*χαράτσ'*) και η θητεία τους ήταν ετήσια.

δημουπρασία η (34), δημοπρασία. Στη Θάσο τα στασίδια του κεντρικού κλίτους της εκκλησίας καθώς και τα καφάσια του γυναικωνίτη έβγαίναν σε δημοπρασία. Αυτός που αγόραζε ένα στασίδι ή ένα καφάσι, το κρατούσε εφ' όρου ζωής. Μετά το θάνατό του ξαναέβγαίνε σε δημοπρασία και το αγόραζε κάποιος άλλος. Τα άλλα στασίδια ήταν ελεύθερα, αλλά συνήθως τα χρησιμοποιούσαν αυτοί που κάθονταν σ' αυτά πολλά χρόνια, τα είχαν *πχασμένα*, κατά τη συνηθισμένη έκφραση των χωρικών.

38. Για το θεσμό των δημογερόντων γενικά βλ. Πανατζοπούλου, *ό.π.*, τεύχ. Γ', σ. 249. Για τη λειτουργία του θεσμού στη Θάσο βλ. Βακαλοπούλου, *ό.π.*, σσ. 89-95.

διαιτηταί οι (31, 567), οι «μάφτυρες», ενώπιον των οποίων συντάσσονταν και υπογράφονταν τα έγγραφα, με τα οποία μοιράζονταν η πατρική περιουσία στα παιδιά, καθένα από τα οποία έπαιρνε την *αγλαβή* του. Ο θεσμός της διαιτησίας (αιρετοκρισίας) και των διαιτητών λειτουργούσε επίσης και στο Βυζάντιο και τη μεταβυζαντινή εποχή με άλλη μορφή³⁹.

δικατιζόν ρ. (381), για τον δεκατιστή, καθόριζω το φόρο τη δεκάτης· «*μνά χρονά πέρασι ου δικατ'στής να δικατιθ'*».

δικατ'στής ο (381), Τούρκος υπάλληλος που καθόριζε το φόρο της δεκάτης που αναλογούσε στον κάθε Έλληνα παραγωγό, ανάλογα με την ποσότητα της παραγωγής του. Ο *δικατ'στής* υπολόγιζε την ποσότητα του καρπού της ελιάς χρησιμοποιώντας ένα σιδερένιο ραβδί (*σούγλου*)⁴⁰, με το οποίο μετρούσε το βάθος και το πλάτος του όγκου του καρπού και καθόριζε την ποσότητα. Με βάση τον υπολογισμό αυτό καθόριζε και το φόρο της δεκάτης, «*ξέκουφτι του δέκατου*». Για ν' αρχίσουν να λειτουργούν οι ελαιόμυλοι, από τα μέσα Μαρτίου μέχρι το τέλος του καλοκαιριού, ήταν απαραίτητο να περάσει πρώτα ο *δικατ'στής*, συνήθως μετά την Τυρινή, για να καθορίσει το φόρο.

δεσκερές ο (16), «τίτλος ιδιοκτησίας», κατά την έκφραση του συλλογέα, «μεγάλης δασικής έκτασης, την οποία έβγαζε κάποιος από τη βακουφική διοίκηση πληρώνοντας ένα μικρό ποσό». Δεν πρόκειται να πρόκειται για τίτλο ιδιοκτησίας, αλλά, σύμφωνα με τη βακουφική πρακτική, για ψιλή κυριότητα που αποκτούσε κάποιος, ο οποίος είχε το δικαίωμα να καλλιεργεί τη γη, να τη μεταβιβάζει, να την προσφέρει ως προίκα κλπ.⁴¹. Η έκταση, όπως λέει ο συλλογέας, *ανήκε πλέον σ' αυτόν και δεν επιτρεπόταν κανείς να κόψει ξύλα σ' αυτήν*. Ο ιδιοκτήτης, αν ήθελε, μπορούσε να την κάνει αμπελί ή ελαιοχώραφο. Ο όρος απαντά και σ' άλλες περιοχές με τη σημασία «απόδειξις, σημείωμα»⁴² και προέρχεται από τουρκ. *tezkerе*.

εκτιμητής ο (40), υπάλληλος της Κοινότητας που είχε ως έργο να εκτιμά το μέγεθος της ζημίας στα σπαρτά και στην παραγωγή γενικά. Παλιότερα διοριζόταν από τον Πρόεδρο της Κοινότητας και αργότερα, στα χρόνια του

39. Για το θεσμό της διαιτησίας και των διαιτητών βλ. Πανατζοπούλου, *ό.π.*, τεύχ. Γ', σσ. 215-216 και 261-265.

40. Βλ. Βακαλοπούλου, *ό.π.*, σσ. 108-109.

41. Για τη διαδικασία εκδόσεως των τίτλων παραχωρήσεως-«μεταβιβάσεως» μουσουλμανικών βακουφικών ακινήτων κλπ., βλ. Σ. Τζωρτζακάκη-Τζαρίδου, «Θωμανικό κτηματολόγιο και τίτλοι ιδιοκτησίας», *Αρμενόπουλος, Επιστημονική Επετηρίδα του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης* 3 (1983) 27-29· Δ. Τσούρκα-Παπαστάθη, «Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα περί βακουφικών ακινήτων της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης 1829-1906», *Αφιέρωμα εις Κων/νον Βαβούσκον Α'*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 446-447.

42. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 532, όπου ο όρος απαντά ως *δεσκερές* (*τεσκερές-ντεσκερές*). Βλ. και Ανδριώτη, *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, β' έκδ., Θεσσαλονίκη 1967, στο λήμμα *τεσκερές* «ικανοποίηση».

συλλογέα, από τον αγρονόμο με πρόταση και του Κοινοτικού Συμβουλίου. Συνήθως εκτιμούσε τη ζημία με τη ρίζα. Έτσι, στο ένα κλήμα αντιστοιχούσαν εκατό δράμια σταφύλια, στη ρίζα του φυτού που κάνει τα κουκκιά πενήντα δράμια κουκκιά κλπ. Ο όρος με την ίδια σημασία απαντά σε διάφορα μέρη του ελληνισμού και ως *αποκοπιάρης, αποκουπιάρ'ς, αποκοπάρος, αποκοφτής*⁴³ κλπ. < ρ. αποκόπτω. Στην Πιερία επίσης απαντούν οι τύποι *αποικουπιάρης* και *αποικουπάρους* με την ίδια σημασία⁴⁴.

καλαδάρ' τ' Παπάγιλου το (12, 510), είδος ημερολογίου που προέβλεπε τις καιρικές συνθήκες και προφήτευε διάφορα περιστατικά. Ο γερο Παπάγγελος είχε βρει το πρωτότυπο στο Άγιο Όρος, το αντέγραψε και το μετέφερε στο χωριό Καλλιρράχη. Από τότε οι χωρικοί το συμβουλευόνταν και σύμφωνα μ' αυτό κανόνιζαν τις γεωργικές τους εργασίες και κυρίως τη σπορά και την αγορά των μελισσιών. Στις συνελεύσεις των κατοίκων, και κυρίως στην πιο μεγάλη που πραγματοποιούνταν τη μέρα της γιορτής του αγίου Δημητρίου στο νόρθηκα της εκκλησίας, μετά από ανταλλαγή γνώμων και αφού συμβουλευόταν οπωσδήποτε και το *καλαδάρι d' γερον Παπάγιλου*, έπαιρναν την απόφαση ποιο μέρος θα έσπερναν και ποιο θα άφηναν για *αγρανάπανθ'*. Αν το *καλαδάρι* προέβλεπε βαρύ χειμώνα, έσπερναν τα νότια μέρη, αν ελαφρό, έσπερναν τα βόρεια. Ο συλλογέας λέει ότι και στα χρόνια του ακόμα οι χωρικοί ρωτούσαν «*τί λέει του καλαδάρ' d' γέρον Παπάγιλου;*», για να κανονίσουν τις δουλειές τους. Το *καλαδάρ'* επαναλαμβανόταν κάθε τριάντα χρόνια και, όπως λέει ο συλλογέας, γεννεές ολόκληρες το συμβουλευόνταν για τις υποθέσεις τους. Οι αφηγήσεις του είναι απλοϊκές, γεμάτες καταστροφολογία, προφητείες για εκπτώσεις βασιλέων, τιμωρία ασώτων γυναικών, αργώσεις κλπ., συνδυασμένα με προβλέψεις καιρικών συνθηκών, κάτι ανάμεσα σε Αγαθάγγελο και Καζαμιά. Η λέξη ανάγεται στο μεσν. *καλανδάριον* < λατιν. *calendarium*.

κληρονομικά (δικαιώματα) τα (30-32), κληρονομικά δικαιώματα. Ενδεικτικά αναφέρω μερικά, όπως τα εκθέτει ο συλλογέας: όσο ζει ο πατέρας δεν μοιράζεται η πατρική περιουσία. Τα παιδιά όμως μπορούν να μοιράσουν την περιουσία της μητέρας τους όταν πεθάνει, κι όταν ακόμα ζει ο πατέρας τους. Τα κορίτσια δεν είχαν δικαίωμα να διεκδικήσουν μερίδιο από τα κτήματα που οι γονείς και τ' αδέρφια τους απέκτησαν μετά το γάμο τους.

Ο όρος αυτός αλλού δηλώνεται με τους τύπους *εξώπρουκα, εξώπρουκα, εξώπρουκο, ξωπροίκι*⁴⁵ κλπ. και σημαίνει, εκτός των άλλων, και «*το μετά τον προικισμόν απομένον περιουσιακόν στοιχείον εις ο ουδέν δικαίωμα είχεν*

43. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 521.

44. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τσιτζιλή, *ό.π.*, στα αντίστοιχα λήμματα.

45. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 548.

η προικισθείσα, διό χαρακτηρίζεται ως εξώπρουνκη, εξέπρουνκη ή εξεπρουνκισμένη (Χίος). Εις έγγραφα εκ της νήσου σημειώνονται: *εξέπρουνκη*, να μην έχει πλέον να κάμει εις τα λουπά, μήτε σε καλόν, μήτε εις χρέος (1746) ή »από την σήμεραν εβγαίνει ξέπρουνκη η Μαρού (1904)⁴⁶. Ο συλλογέας παραθέτει και σχετικό έγγραφο, όπου διαβάζουμε: «...δηλοποιώ ... ότι η θυγάτηρ μου Παγώνα ήτουν υπανδρευμένη και επειδή ευρίσκετο ιδιαίτερος εις τον οίκον του συζύγου της δεν έκαμεν ούτε μικράν δούλευσιν εις το αμπέλιον τα δε λοιπά παιδιά μου κατά την δύναμίν των ηγωνίζοντο μετ' μου ... έως οπού έγινε το αμπέλιον και ως εκ τούτου η Παγώνα δεν έχει δικαίον να λάβει μερίδιον απ' αυτό...». Όταν η σύζυγος δεν είχε δική της περιουσία αρκετή να συντηρηθεί, ο άντράς της της «έγραφε» μερικά κτήματα, τα οποία μπορούσε να τα εκμεταλλεύεται όσο ζούσε, αλλά δε είχε δικαίωμα να τα πουλήσει ή να τα «γράψει» σ' ένα παιδί της. Μετά το θάνατό της τα κληρονομούσαν όλα τα παιδιά της εξίσου. Ένας γονιός μπορούσε, αν ήθελε, να «γράψει» ένα κτήμα περισσότερο σ' ένα παιδί του.

κλουβάν' το (16), 1) κοινό γεύμα ανάμεσα σε συγγενικές και φιλικές οικογένειες προς τιμήν ενός αγίου κατά τη μέρα της γιορτής του (Αργυρ.), 2) «το ζώο που σφάζεται στο πανηγύρι και μοιράζεται στους πανηγυριώτες / πανηγύρι» (Τομπ.) < τουρκ. kurban· «τα παλά τα χρόνα έκαμαν του κλουβάν' τ' αγού» (Αργυρ.). Όπως γράφει ο συλλογέας, τη μέρα της γιορτής του Αγίου, κατά την οποία πρόσφεραν και το κλουβάν', έτρωγαν μαζί πολλές συγγενικές και φιλικές οικογένειες. Επίσης, όταν δύο οικογένειες ήταν μαλωμένες, η μέρα αυτή προσφέρονταν για συμφιλίωση με τον εξής τρόπο: έστελνε η μια στην άλλη ένα πιάτο φαγητό και η άλλη το ανταπέδιδε με κρασί, αλληλοείχονταν και έτσι συμφιλιώνονταν.

κουριτόατ'κα τα (32, 559-661), παροχή περιουσιακών στοιχείων εκ μέρους ενός χήρου προς τη δεύτερη σύζυγο που είναι κατά πολύ νεότερη του, επικυρωμένη με συμβολαιογραφική πράξη. Το παρακάτω απόσπασμα από το σώμα του σχετικού εγγράφου δίνει καθαρά τη σημασία του όρου: «δηλοποιώ εγώ ο Γεώργιος Δημητρίου ότι εις καιρόν όπου ήθελον συζευχθεί με την δεύτεραν μου σύζυγον Αγλάβιναν επειδή ήμουν χηρενάμενος υπεσχέθην να δώσω εις αυτήν κτήματα εκ των ιδίων μου κτημάτων κατά της πατρίδος μου τα έθιμα»⁴⁷.

Ο όρος ως κοριτσιάτικο (κουρ'τσιάτικου) στη Θάσο πάλι και στη Σμιάθο έχει την ίδια σημασία: «η προγαμιαία προσφορά εις χρήμα ή είδη εκ μέρους χήρου, ερχομένου εις δεύτερον γάμον (του κουρ'τσιάτικου): ο χήρος απόχηρος

46. Βλ. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 548.

47. Ο Χιόνης, ό.π., σσ. 148-149, παραθέτει το ίδιο απόσπασμα από το σχετικό έγγραφο που του το έδωσε, όπως λέει, ο δικός μας συλλογέας Ν.Αργυρίου.

ήθελε να την πάρει χωρίς προίκα, της έδινε είκοσι γίδια ως κοριτσιάτικο»⁴⁸. Ο όρος απαντά επίσης και ως *ευγενίκι* στην Κάρπαθο και *ευγενίκιν* στην Κύπρο και σημαίνει στην πρώτη την προγαμιαία γενικά δωρεά, ενώ στη δεύτερη ταυτίζεται εννοιολογικά με τον όρο *κουριτσάτ'κα* της Θάσου: «το ποσό χρημάτων ή το κτήμα το οποίον δίδει εις την νεαράν κόρην ο μετ' αυτής εις μεγάλην ηλικίαν ελθόν εις γάμον»⁴⁹. Ο σκοπός του θεσμού δηλώνεται με το αμέσως παρακάτω απόσπασμα: «τούτο δέ πράττει, ίνα μη τυχόν εν περιπτώσει θανάτου του, η γυνή αδικηθεί υπό των κληρονόμων του»⁵⁰.

Κατά τους βυζαντινούς χρόνους ο όρος δηλώνεται με τη λ. αντίπρoικα και κατακρίνεται από τους συγγραφείς της εποχής⁵¹.

κουτσουδοίλα τα (22), οι ελαφρότερες δουλειές, όπως πλύσιμο των καρπών της ελιάς, πλύσιμο των τσουβαλιών, μεταφορά των καρπών στις αποθήκες κλπ., που ήταν υποχρεωμένοι να κάνουν την Κυριακή μέχρι το μεσημέρι οι εποχιακοί εργάτες που δούλευαν κατά τη συγκομιδή του καρπού της ελιάς κατ' αποκοπή στους μεγάλους κτηματίες. Η αμοιβή για όλη την περίοδο της δουλειάς ήταν εκατό οκάδες λάδι για τους άντρες και πενήντα για τις γυναίκες. Μέσα στη συμφωνία ήταν επίσης και το φαγητό που ήταν υποχρεωμένος να τους προσφέρει ο ιδιοκτήτης πρωί, μεσημέρι και βράδυ.

λαδίδα τα (40, 552), ομόλογο που το ξοφλούσαν στη σοδειά του λαδιού. Οι πλούσιοι μοίραζαν *λαδίδα*, δάνειζαν δηλ. χρήματα σε φτωχούς, οι οποίοι τους τα ξοφλούσαν στη σοδειά του λαδιού μαζί με τον τόκο που φαίνεται ότι ήταν μεγάλος και γι' αυτό συνέφερε στους δανειστές⁵².

μυλτσίδα τα (41), ομόλογο που το ξοφλούσαν στη συγκομιδή του μελιού. Πολλές φορές, όταν οι χρεωφειλέτες δεν μπορούσαν να ξοφλήσουν τα *λαδίδα*, τα μετέτρεπαν σε *μυλτσίδα* με πιο μεγάλο τόκο, επειδή κατά την αλλαγή του ομολόγου ο τόκος (δ'γάφουρου) γινόταν κεφάλαιο (*μάνα*).

μαδίλ' το (24), 1) στον πληθ., δύο μαντίλια, ένα της νύφης και ένα του

48. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σσ. 552-553.

49. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σσ. 548-549.

50. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 549.

51. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 544. Βλ. επίσης Κριαρά, *ό.π.*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1971, σ. 270, στο λήμμα αντίπρoικo. Στον ίδιο όρο αντιστοιχεί περίπου και η *αντιχάρικα* της Χίου (Βαγιακάκος, *ό.π.*, σ. 543), στην οποία δίνεται η εξής ερμηνεία: «επειδή να είναι υπέργηρος και να έχει χάρες και δούλευσε από την συμβίαν του, χαρίζει και δωρείται αυτός το έχειν του ... τα οποία της τα δίνει δια αντιχάρικαν».

52. Ο συλλογέας λέει ότι τα ομόλογα άλλαξαν δύο φορές το χρόνο: την άνοιξη, κατά τη γιορτή του αγίου Γεωργίου, και το φθινόπωρο, κατά τη γιορτή του αγίου Δημητρίου. Στο σχετικό έγγραφο που παραθέτει ο συλλογέας αναφέρεται ο «ενδοξότατος Χασάν αγάς σούμπασης», ο οποίος απευθύνεται σε κάποιον θασίτη φίλο Γιάννο, στον οποίο παραπονείται ότι, ενώ του έδωσε γρόσια να τα μοιράσει στους συντοπίτες του για *λαδίδα*, αυτός μοίραζε ξένα γρόσια και τα δικά του τα άφησε. Τον παρακαλεί λοιπόν να τα δώσει στον «Αναστάση τσορματζή», ίσως και τα μοιράσει αυτός.

γαμπρού, μέσα στα οποία έδεναν τα δαχτυλίδια του αρραβώνα. Ο γαμπρός στο δικό του δαχτυλίδι έδενε και τα *στοιχήματα*⁵³, δηλαδή πέντε έως δέκα λίρες, τις οποίες πρόσφερε στο κορίτσι. Το τυπικό της τελετής γινόταν ως εξής: σηκώνοταν πρώτα ο πατέρας του αγοριού ή, αν έλειπε ο πατέρας, ο αντιπρόσωπός του, έκαμνε υπόκλιση (*έβαζι μιτάνα*) και έπαιρνε το μαντίλι της νύφης. Το ίδιο έκαμνε και ο πατέρας του κοριτσιού και έπαιρνε το μαντίλι του γαμπρού με τα *στοιχήματα*. Μ' αυτόν τον τρόπο νομιμοποιούνταν ο αρραβώνας, 2) το μαντίλι που έστρωναν οι λεπροί (*λουβγάροι*) στους δρόμους για να ρίχνουν επάνω χρήματα οι περαστικοί. Από εδώ και η φράση «*να δωδ' ου θιός μαδίλ' να στρώις*», δηλαδή να καταντήσεις ζητιάνος, όπως οι λεπροί. Οι λεπροί στη Θάσο έμεναν σε καλύβες, τρία τέταρτα έξω από τη Θάσο, σε μια τοποθεσία που λεγόταν *Καψ'*. Απ' εδώ και η κατάρα «*να δωδ' ου θιός ζ Γαψ' να αι δγώ*».

*μάζουξ*⁵⁴ η (11), συνέλευση των κατοίκων, στην οποία με ψηφοφορία έπαιρναν σοβαρές αποφάσεις που αφορούσαν την Κοινότητα και τα κοινά προβλήματα. Σε παλιότερες εποχές η συνέλευση πραγματοποιούνταν στο νάρθηκα της εκκλησίας μετά τη λειτουργία. Η μεγαλύτερη ήταν αυτή που πραγματοποιούνταν κατά τη μέρα της γιορτής του αγίου Δημητρίου, κατά την οποία έπαιρναν την απόφαση ποιά μέρος θα έσπερναν και ποιά θα άφηναν για *αγρανάπανδ'*, αφού προηγουμένως συμβουλευόνταν και το *καλαδάρι d' γερου Παπάγιου*⁵⁵. Δικαίωμα ψήφου είχαν μόνο όσοι πλήρωναν κεφαλικό φόρο (*χαράτ'*).

μάνα η (41), το κεφάλαιο. Όταν ένα ομόλογο καθυστερούσε να ξεοφληθεί και άλλαζε είδος εξόφλησης, π.χ. από *λαδίδα* γινόταν *μιλτσιδα*, τότε κατά τη μετατροπή το *δγάφουρου* γινόταν *μάνα*.

μιοχταρουδημογιουρδιά η (590, 591, 593 κλπ.), ό,τι και *δημογιουρδιά*.

νιρουφόρους ο⁵⁶ (35), υπάλληλος της Κοινότητας με ετήσια θητεία, η οποία άρχιζε από τη γιορτή του αγίου Γεωργίου και έληγε κατά τα πρωτοβρόχια. Ο *νιρουφόρους* είχε την εποπτεία του νερού για το πότισμα των κήπων. Αυτός καθόριζε τη σειρά και τη διάρκεια του ποτίσματος για τον κάθε γεωργό. Όταν κάποιος κρατούσε το νερό περισσότερο απ' ό,τι είχε οριστεί, τότε ο *νιρουφόρους* είχε το δικαίωμα να το κόψει και να το δώσει στον επόμενο.

53. Βλ. πιο κάτω στη λ. *στοιχήματα*.

54. Για το θεσμό της Γενικής Συνέλευσης βλ. και Παναζοπούλου, *ό.π.*, τεύχ. Γ', σ. 249.

55. Βλ. πιο πάνω στη λ. *καλαδάρ'*.

56. Βλ. και Τομπατδή, *ό.π.*, στο λήμμα *νιρουφόρους*. Βλ. και Αναστ. Καρανασάση, «Οι ζευγάδες της Κω», *Λαογραφία* ΙΔ' (Αθήνα 1952) 270 και Γ. Μέγα, «Ζητήματα ελληνικής λαογραφίας», *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου Α'* (Αθήνα 1939) 102, όπου ο θεσμός είναι γνωστός επίσης ως *νεροφόρος* και *νεροκράτης*.

Όταν κάποιος έκοβε νερό από το αυλάκι και πότιζε κρυφά, έπρεπε να πληρώσει πρόστιμο ίσα με ένα μετζίτι. Στα χωριά που το νερό ήταν λιγοστό, η συνέλευση όριζε και την έκταση του κήπου την οποία ο κάθε γεωργός είχε το δικαίωμα να φυτέψει (πενήντα έως ογδόντα τετραγωνικά). Την τήρηση του μέτρου επέβλεπε ο *νιρουφόρος*, ο οποίος πληρωνόταν αμέσως μετά το πότισμα από τον κάθε νοικοκύρη.

Ξικουμού επίρω. (38), για ανάληψη της συγκομιδής του καρπού της ελιάς από τους εργάτες με καθορισμένη συνολική αμοιβή και όχι με ημερομίσθιο: «*οι μιγάλ' νοικουκυραίοι έπιρναν ιρωγάτις ξικουμού*». Οι εργάτες για όλη την περίοδο της ελαιοσυλλογής αμείβονταν με εκατό έως εκατόν πενήντα οκάδες λάδι. Αν ένας κτηματίας τύχαινε να μείνει πίσω στην ελαιοσυλλογή ενώ οι άλλοι είχαν «*΄πουτινάξ'*», τότε ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει τους εργάτες επιπλέον του «*ξικουμού*» για τις επιπλέον μέρες που θα τους κρατούσε. Ως όριο λήξης της ελαιοσυλλογής θεωρούνταν το τελείωμα της εργασίας στον κάμπο του Καζαβιτιού: «*άμα τιλείουνι του τίναγμα στου γάβου τ' Καζαβιτζού*». Ο όρος με την ίδια σημασία αποδίδεται και με τις λέξεις *αποκοπή*⁵⁷ (με τους κατά τόπους τύπους *αποκοπιή*, *'πεκοπιή*, *'ποκοπιή*), καθώς και με το επίρρημα *αποκοπιώ*⁵⁸.

Ξικόφτου του δέκατον (382), για τον δεκατιστή, καθορίζω το φόρο της δεκάτης: «*έρχουδαν ου δικατ'σής κι ξέκουφτι του δέκατον*».

Ξιπέφτου ρ. (26), ξεπέφτω ηθικά, χάνω την εκτίμηση των άλλων: «*ένα κουριτό', άμα του παρατούσι ου αρραβουνάσος, ξέπιφτι*».

ορφανουπιπιρωπιή η (297), επιρροπή, αποτελούμενη από τον πρόεδρο του χωριού και τέσσερις έως πέντε προεστούς άλλων χωριών, που είχε ως έργο να επιβλέπει την περιουσία των ορφανών. Αυτή κατέγραφε αμέσως μετά το θάνατο των γονιών την κινητή και ακίνητη περιουσία τους και έδινε τα ορφανά σε οικογένειες οι οποίες, ως αντίτιμο της διατροφής και της φροντίδας που παρείχαν στα ορφανά, είχαν το δικαίωμα της νομής της περιουσίας τους. Όταν τα ορφανά ενηλικιώνονταν, έπαιρναν στα χέρια τους την πατρική περιουσία η οποία, κατά τη διάρκεια της εκμετάλλευσής της από τους ξένους, δεν επιτρέπονταν ούτε να ελαττωθεί αλλά ούτε και να αυξηθεί⁵⁹.

παγινά η (18), βοήθεια που προσφέρουν συγγενείς και φίλοι σε κάποιον που έμεινε πίσω στο μάζεμα του καρπού της ελιάς, είτε εξαιτίας αρρώστιας, είτε εξαιτίας ατυχήματος. Η προσφορά δηλώνεται με τη φράση «*καν'ν πα-*

57. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σσ. 520-521.

58. Βλ. ΙΑΝΕ, τ. Β', Αθήνα 1939, σ. 494. Βλ. επίσης και Γ. Μέγα, *ό.π.*, σ. 117, όπου για τον ίδιο όρο δίνονται και οι λέξεις *ξέκοπο* και *κάμταλο* από την Ήπειρο, *καπάλιν* από την Κύπρο κλπ.

59. Σχετικά με την κηδεμονία και τη διαχείριση της περιουσίας των ορφανών βλ. και Μιχαηλίδου-Νουάου, *ό.π.*, σσ. 126-128, με κάπως διαφοροποιημένη σημασία.

γινά». Η λέξη ανάγεται στο αρχ. επίθετο *παγγενής*⁶⁰. Η ίδια σημασία αλλού δηλώνεται με τους όρους *παρασπόρια*, *μαζικωσύνη*⁶¹, *ἔξελαση*⁶² κλπ., ενώ η προσφορά εργασίας με ανταποδοτικότητα δηλώνεται με τους τύπους **αλληλοβοήθεια*⁶³ (και τους διαλεκτικούς της τύπους *αλληβοήθεια*, *αλληβόθεια*, *ἠιβόθεια*), καθώς και με τους τύπους *δανεικαριά*⁶⁴ (*δαν'καριά*)⁶⁵.

πανουτίμ ' το (29), πέντε έως ἕξι ελαιόδεντρα που ἔπαιρναν επιπλέον τα κορίτσια κατά τη διανομή της πατρικής περιουσίας, ως αντιστάθμισμα των σπιτιών που ἔπαιρναν τα αγόρια, στις περιπτώσεις που η αξία των σπιτιών αυτών ἦταν μεγαλύτερη από την αξία της προίκας. Περίπου την ίδια σημασία ἔχουν και οι όροι *αντιπροίκι*⁶⁶, με τους διαλεκτικούς τύπους *αντιπροίτσι*, *αντιπροίκι* και *αντίπροικο* «το επιπλέον της υπεσχημένης προικός παρεχόμενον ως δῶρον υπό των γονέων της νύμφης» (*Ηπειρος, Μακεδονία, Θράκη, Κρήτη, Μεγίστη, Πελοπόννησος*), *απανωπροίκι*⁶⁷, με τους διαλεκτικούς τύπους *απανουπροϊά*, *απανωπροίκι*, *απανωπροίτσι*, *απάν'προϊτῶ*, *απανουπροικιό*, *πανωπροίκι*, *πανωπροίτσι*, *πανουπροϊά* «) *χρήμα ἢ πράγμα διδόμενον εἰς τον γαμβρὸν πέραν της συμπεφωνημένης προικός, το παρ' αρχαίους παράφερον*⁶⁸» και *αποπροίκι*⁶⁹ «*υπόλοιπον προικός, το προς συμπλήρωσιν παρεχόμενον...*». Στη Βυτίνα *πανωπροίκι* ἔδινε ο πατέρας της νύμφης όταν αυτή δεν ἦταν παρθένα, ἦταν *τρούπχα*⁷⁰.

παπαδ'κά τα (12), φόρος για την αμοιβή του παπά, ἴσος με πέντε γρόσια για το κάθε σπίτι (*χανέ*). Στη Μάνη ο όρος απαντά ως *μαπάκι* < μεσν. *εμβατίκιον* και σημαίνει επίσης «*τόν μισθὸν του ιερέως, τον καταβαλλόμενον υπό των ενοριτῶν εἴτε εἰς γεωργικά εἶδη εἴτε εἰς χρήμα*»⁷¹.

παραγός ο (21), μόνιμος υπάλληλος στο σπίτι μεγάλου κτηματία που πληρωνόταν με πεντακόσια γρόσια μισθὸ το χρόνο. Ο κτηματίας ἦταν επίσης υποχρεωμένος να του προσφέρει την τροφή, μια φορεσιά ρούχα (*τακίμ*) και από ένα ζευγάρι παπουτσία το χρόνο, μαζί με τα τσαρούχια που θα χρειάζοταν κατά τη διάρκεια του χρόνου.

παραθυγατέρα η (21), ο αντίστοιχος θεσμός του *παραγού* για τη γυ-

60. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 425, στο λήμμα *παγγενής*.

61. Βλ. Ροζάκου, *ό.π.*, σσ. 120-122.

62. Βλ. Βασ. Χρυσανθοπούλου, «Κοινωνική ζωή και δίκαιο στη Βυτίνα», *Λαογραφία* 32 (Αθήνα 1979-1981) 408-415.

63. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 85, στο λήμμα * *αλληλοβοήθεια*.

64. Βλ. Χρυσανθοπούλου, *ό.π.*, σσ. 409-410.

65. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα.

66. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σσ. 542-543.

67. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 543. Επίσης Ροζάκου, *ό.π.*, σ. 125.

68. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 543.

69. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 544.

70. Βλ. Χρυσανθοπούλου, *ό.π.*, σ. 412.

71. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 545-547. Βλ. επίσης και Μέγα, *ό.π.*, σ. 102.

ναίκα.

πλικιάδα η (34), πελεκημένο μέρος στον κορμό ελιάς, πάνω στο οποίο ο ιδιοκτήτης χάραξε τα αρχικά του ονόματός του· όταν ήταν αγράμματος, κάποια άλλα *σημάδα*⁷² για να κατοχυρώσει την ιδιοκτησία του. Με το πέρασμα του χρόνου το σημάδι αυτό ξεραίνονταν, ενώ το υπόλοιπο τρέφονταν κανονικά, με αποτέλεσμα η *πλικιάδα* να μπαίνει προς τα μέσα. Σε περίπτωση που υπήρχαν περισσότερα *σημάδα* στον κορμό, πράγμα που σήμαινε αμφισβήτηση της ιδιοκτησίας κάποιου, τότε στη διένεξη κέρδιζε εκείνο το σημάδι που ήταν βαθύτερο στον κορμό του δέντρου, εφόσον το βάθος του σημαδιού καθόριζε και την παλαιότητα του δέντρου.

προυτόγιρους ή *πουρτόγιρους* ο (11), δημόσιος κήρυκας, ντελάλης. Καθήκον του *προυτόγιρου* ήταν να περιέρχεται τους δρόμους και να ειδοποιεί τους χωρικούς για τις επικείμενες συνελεύσεις, να ανακοινώνει διάφορα νέα που αφορούσαν την Κοινότητα κλπ. Ο συλλογέας δίνει δείγμα ανακοίνωσης μιας επικείμενης συνέλευσης με την εξής φράση: «ου *προυτόγιρους δ'γαλαλούσι*: 'μ'κροι *τρανοί* να *μαζουχτούν* στον *γαφινέ!*». Τον θεσμό με την ίδια φωνητική και σημασιολογική μορφή τον συναντούμε επίσης και σε χωριά της Περείας και αλλού⁷³. Ο τύπος *πουρτόγιρους* από παρετυμολογία προς την πόρτα.

προυτουγιρ'κά τα (13), φόρος για αμοιβή του *προυτόγιρου* ή *πουρτόγιρου*.

πχάνου ρ., 1) (*ένα μέρους*) (14), καταλαμβάνω ένα χέρσο τόπο και τον οικειοποιούμαι. Αυτό γινόταν με την εξής διαδικασία: όποιος ήθελε να αποκτήσει ένα κτήμα, αν μεν ήταν για αμπέλι, έσκαβε σε τέσσερις μεριές ή τοποθετούσε μια πέτρα όρθια και έλεγε σε κάποιον που περνούσε αποκει: «να *είσι μάρτυρας*, του *πχάνου* αυτό του *μέρους*». Αν ήταν για ελαιοχώραφο, πήγαινε σ' ένα *βαϊρ'* και καθάριζε στις τέσσερις άκρες από μια αργιελιά. Μ' αυτόν τον τρόπο το κατοχύρωνε. Το κτήμα αυτό από τότε περνούσε στην ιδιοκτησία του και δεν είχε κανείς το δικαίωμα να το πάρει, έστω κι αν ήταν ακαλλέργητο (*ρ'μ'νάσμενου*), επειδή ήταν *πχασμένου*. Τέτοια *πχασμένα*, όπως λέει ο συλλογέας, υπήρχαν ακόμα και στα χρόνια του και θεωρούνταν ιδιοκτησία εκείνων που τα είχαν *πχάσει*. Σε πολλά μέρη της Ελλάδας χρησιμο-

72. Βλ. πιο κάτω στη λέξη *σημάδ'*.

73. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα. Επίσης στον Ε. Μπόγκα, *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου*, τ. Α', Ιωάννινα 1964, σ. 316, στο λήμμα *προυτόγιρους*. Επίσης στον Φ. Τάσιου, «Γλωσσάρι του Πολυνύφρου», *Χρονικά της Χαλκιδικής*, τεύχ. 37-38 (Θεσσαλονίκη 1982) 167 στο λήμμα *προυτόγιρους*, στον Γ. Δ. Κρήττου, *Ιδιορθμίες και ιδιομορφίες της λαϊκής γλώσσας του Καταφινίου των Περείων*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 333, στο λήμμα *προυτόγιρους*, κλπ. Ο θεσμός στην Κω (βλ. Καρανασάση, *ό.π.*, σ. 271) είναι γνωστός ως *δγαλάλης* και αλλού (βλ. Γ. Μέγα, *ό.π.*, σ. 102) ως *κήρυκας*, *διαλαλητής* ή *διαναλητής*, *κεχαγιάς*, *ντελάλης*, *κράχτης* κλπ.

ποιούσαν διάφορα σημάδια με τις ανάλογες ιδιοματικές λέξεις για να καθορίσουν την κυριότητα των χωραφιών και των βοσκοτόπων, όπως *κούκουρο* και *τσούτσουρο*, *στομποτίρος*, *κόρτσσανας*, *κουρούμπελας*, *κουρκούτσελας*, *κούκους*, *κουμούλα*, *κουκουγέρι*⁷⁴ κλπ.. Σε σποραδικά ελαιόδεντρα η γη συνέβαινε πολλές φορές να μην ανήκει στον ιδιοκτήτη των δέντρων, επειδή μπορούσε, όποιος ήθελε, να περιφράξει ένα μέρος που είχε μέσα ελαιόδεντρα και να το καλλιεργεί. Ο θεσμός ήταν γνωστός στο Βυζάντιο ως *δενδροκτησία*⁷⁵. Ο θεσμός της *δενδροκτησίας* και ο άλλος της *αντιτοπίας*⁷⁶ είχαν αναπτυχθεί στα πλαίσια του θεσμού της *γεωργικής κοινοκτημοσύνης* που λειτουργούσε βάσει της ελληνικής αρχής της *οριζοντίου ιδιοκτησίας*, κατά την οποία κύριος του εμφυτεύματος θεωρείται, σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο, ο εμφυτεύτης, 2) (ένα στασίδι, ένα καφάσι) (34-35), καταλαμβάνω ένα στασίδι απ' αυτά που είναι έξω από το κεντρικό κλίτος της εκκλησίας (αυτά του κεντρικού κλίτους καθώς και τα καφάσια του γυναικωνίτη τα έβγαζαν στη δημοπρασία) ή ένα χώρο στο γυναικωνίτη, εκτός από τα καφάσια, και τα οικειοποιούμαι. Σ' αυτά δεν επιτρέπεται να καθήσει κανείς άλλος και θεωρούνται ιδιοκτησία αυτού που τα έχει *πχάσει* μέχρι να πεθάνει.

σαλμάς ο (19), η ελεύθερη βοσκή των μικρών και μεγάλων ζώων μέσα στα αμπέλια και στα οπωροφόρα μετά τον τρύγο (14 Σεπτεμβρίου) με απόφαση του Κοινοτικού Συμβουλίου. Τότε έλεγαν ότι «*γίνιτι σαλμάς*». Αργότερα άρχισε να περιορίζεται ο *σαλμάς*, επειδή η βοσκή κυρίως των κατσικιών προκαλούσε μεγάλη καταστροφή στα αμπέλια και στα οπωροφόρα. Η λέξη από το τουρκ. *salma*⁷⁷.

σημάδ' το (33), σημάδι που οι ιδιοκτήτες χάραζαν στην *πιλικάδα* των ελαιοδέντρων που βρίσκονταν ανάμεσα σε δύο κτήματα ή και μεμονωμένα για να κατοχυρώσουν την ιδιοκτησία τους. Συνηθισμένα σημάδια ήταν τα αρχικά του ονόματος του ιδιοκτήτη ή διάφορα άλλα σχήματα που σκάλιζαν οι αγρόματοι, όπως κουδούνι, φεγγάρι κλπ. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. και *πιλικάδα*.

74. Βλ. Δ. Σ. Λουκάτου, «Αγροτικά σήματα βοσκοαπαγορεύσεων», *Λαογραφία* ΛΑ' (Αθήνα 1978) 15-28, όπου ο συγγραφέας δίνει μεγάλη ποικιλία ιδιοματικών λέξεων που δηλώνουν σημάδια βοσκοαπαγόρευσης και κυριότητας χωραφιών.

75. Για το θεσμό της *δενδροκτησίας* βλ. Πανταζοπούλου, *ό.π.*, τεύχ. Α', σ. 260, τεύχ. Β', σσ. 65-66 και τεύχ. Γ', σσ. 98-99 και 214-215, όπου ο συγγραφέας δίνει και τους τύπους *αναστάτης* και *σηκωμάτάρικα*, με τους οποίους το λαϊκό μας δίκαιο αποκαλεί τον εμφυτεύτη και τη μεταβίβαση κυριότητας δέντρων ως ανεξάρτητο δικαίωμα που διαστέλλεται από την ιδιοκτησία του εδάφους.

76. Βλ. Πανταζοπούλου, *ό.π.*, τεύχ. Β', σ. 98-101.

77. Ο όρος είναι γνωστός σε διάφορα μέρη της Ελλάδας και ως *απολ'σιά*, *εξαπολωνώνας*, *ξαπολ'τής*, *στημός* κλπ. (Βλ. Μέγα, *ό.π.*, σ. 103).

σακαρφί το (30), 1) κλήρος, λαχνός· φρ. «ρίχνου σακαρφί», 2) μερίδιο· «ετδ' έπιρου στον σακαρφί τ' πέδι γουμάτα»⁷⁸, «του αδικημένου του σακαρφί». Η λέξη ανάγεται στο μεσν. σακαρφίον που ταυτίζεται με την πρώτη σημασία που έχει ο όρος στη Θάσο.

σ'νιβάζοιμι ο. (199), αρραβωνιάζομαι. Η λέξη ανάγεται στο αρχ. συμβιβάζομαι⁷⁹. Συνώνυμα του ρήματος είναι το αρχαίο αρραβωνιζώ⁸⁰ και τα μεσαιωνικά μνηστεύω⁸¹ και αρμόζω ή ορμάζω⁸², καθώς και το κυπριακό χαρτώννω⁸³.

σ'νιβασκός ο, -σά ή (199), αρραβωνιαστικός, αρραβωνιαστικά. Η λέξη ανάγεται στο αρχ. επίθετο συμβιβαστικός⁸⁴ και έχει κατά τόπους διάφορες φωνητικές παραλλαγές, όπως συν'βασκός, συμβασσά⁸⁵ κλπ. Ο όρος κατά τους βυζαντινούς χρόνους απαντά και ως αρμοστός και ορμαστός ή αρμοστικός για τον άντρα και αρμοστή ή ορμαστή για τη γυναίκα⁸⁶.

στάμα το (38), ποσότητα από πενήντα έως εξήντα οκάδες ελιές, στις οποίες αντιστοιχούσαν δώδεκα οκάδες λάδι. Η αμοιβή του μυλωνά καθοριζόταν πάντα με το στάμα. Για κάθε στάμα η αμοιβή του ήταν μιάμισυ οκά λάδι. Ένας μύλος έβγαζε τη μέρα οχτώ στάματα, άρα έπαιρνε δώδεκα οκάδες λάδι. Την αμοιβή αυτή με το στάμα την μοιράζονταν ως εξής: το 1/3 το έπαιρνε ο ιδιοκτήτης του μύλου, ο οποίος ήταν υποχρεωμένος να βάζει και τους τρουβάδες (βλουτρουβάδεις), το άλλο 1/3 το έπαιρναν τα δύο μουλάρια που άλεθαν τις ελιές στο αλώνι και το 1/3 οι τρεις μυλωνάδες του χωριού (Καλλιράχη). Συνήθως οι μύλοι ανήκαν σε πολλούς κληρονόμους και ο καθένας είχε το ανάλογο μερίδιο. Τους πυρήνες του καρπού τους δικαιούνταν οι τρεις μυλωνάδες, οι οποίοι τους πουλούσαν και μοιράζονταν μεταξύ τους τα χρήματα. Εκτός από την αμοιβή του μυλωνά με το στάμα, ο κάθε νοικοκύρης ήταν υποχρεωμένος να φιλεύει πρωί, μεσημέρι και βράδυ τους τρεις μυλωνάδες όσο διαρκούσε η εξαγωγή του λαδιού. Επίσης ήταν υποχρεωμένος να βάζει τα ξύλα για το θιρόμό, με τον οποίο ζεματούσαν τις ελιές.

σταυραδιρφός ο (20-21), αδελφοποιτός. Η αδελφοποίηση των φίλων γινόταν με ειδική τελετή, κατά την οποία ο παπάς τους έζωνε όλους μ' ένα ζω-

78. Βλ. Andriotis, *Lexicon*, σ. 496, στο λήμμα σακαρφίον. Επίσης Πανατζοπούλου, *ό.π.*, τεύχ. Α', σ. 260-262.

79. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 527, στο λήμμα συμβιβάζω.

80. Βλ. Andriotis, *Lexicon*, σ. 155, στο λήμμα αρραβωνιζώ.

81. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 523.

82. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σσ. 523-524.

83. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 524-525.

84. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 527, στο λήμμα συμβιβαστικός.

85. Βλ. Andriotis, *ό.π.*

86. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σσ. 523-524.

νάρι και τους διάβαζε ειδική ευχή. Μετά απ' αυτό γινόταν *σταυραδέρφχα*. Τα *σταυραδέρφχα* έπρεπε να τηρούν αυστηρά μεταξύ τους ορισμένους κανόνες, τους οποίους δεν έπρεπε να παραβούν, όπως ήταν η απαγόρευση του γάμου ανάμεσα σ' έναν *σταυραδερφό* και στην αδελφή του *σταυραδερφού* του. Ο θεσμός της αδελφοποίησης, γνωστός ως αδελφοποιία⁸⁷, και, κατά το Χωματιανό, ως αδελφοθεσία⁸⁸, ήταν γνωστός και στους βυζαντινούς χρόνους, και μάλιστα ήταν από τους θεσμούς εκείνους, στους οποίους παρατηρούνταν αντίθεση ανάμεσα στο επίσημο και στο λαϊκό δίκαιο⁸⁹. Στα Βασιλικά περιλαμβάνεται διάταξη, σύμφωνα με την οποία απαγορεύεται η «*δια θέσεως αδελφότης*» και σε περίπτωση διαθήκης ο αδελφοποιτός χάνει τα κληρονομικά του δικαιώματα. Σε περίπτωση γάμου ανάμεσα σε αδελφοποιτό και στην αδελφή του αδελφοποιτού του, ο Χωματιανός αποφαίνεται ότι η αδελφοθεσία δεν αποτελεί κώλυμα⁹⁰. Ο αδελφοποιτός είναι γνωστός στην κοινή και σε πολλά ιδιώματα ως αδερφοφτός, σταυροκουνιάδος, βλάμης, μπραζέρης⁹¹ κλπ.

σταυρουγός ο (21), ο αδελφοποιτός του γιού μιας μητέρας.

σταυρουμένα η (21), η μητέρα του *σταυραδιρφού*.

σούρφχάξου ρ. (36-37), συνεταιρίζομαι, συγκροτώ ομάδα με σκοπό την πραγματοποίηση εργασίας από κοινού. Συνήθως συντρόφιαζαν στις εξής περιπτώσεις: α) οι κτηματίες ανά δύο στο μάζεμα του καρπού της ελιάς. Με βάση την ποσότητα του καρπού καθόριζαν εκ των προτέρων το ποσοστό του λαδιού που αναλογούσε στον καθένα. Καθόριζαν επίσης και το μερίδιο, το οποίο δικαιούνταν οι εργάτες και τα ζώα. Αν ο ένας διέθετε έναν εργάτη ή ένα ζώο περισσότερο, θα έπαιρνε και το ανάλογο μερίδιο, β) οι μελισσοουργοί στην αγορά των μελισσών. Η διαδικασία γινόταν ως εξής: πριν ξεκινήσουν να αγοράσουν τα μελίσινα συγκροτούσαν ομάδα (*τσούρμου*) πολλοί μαζί και κατέθεταν τα χρήματα σε κοινό ταμείο με ταμιά συνήθως τον παπά. Όταν επέστρεφαν μοίραζαν τα μελίσινα, ανάλογα με τα χρήματα που είχε καταθέσει ο καθένας στο ταμείο. Τα μελίσινα τα χώριζαν σε κατηγορίες, ανάλογα με την ποιότητά τους, και έριχναν *σαρφί*. Έτσι κάποιος μπορούσε να πάρει στο *σαρφί* του πέντε *γυομάτα*, δύο *κουνονγέματα*, τρία *πέκεινα*, έξι *μιδάτα*⁹² κλπ., γ) στον τρύγο των μελισσών. Στην περίπτωση αυτή συντρόφιαζαν

87. Βλ. Πανταζοπούλου, *ό.π.*, τεύχ. Β', σ. 112, και Κριαρά, *ό.π.*, τ. Α', σ. 85. Επίσης και Σ. Π. Κυριακίδου, «Τα σύμβολα εν τη ελληνική λαογραφία», *Λαογραφία* ΙΒ' (Αθήνα 1938) 531.

88. Βλ. Πανταζοπούλου, *ό.π.*, τεύχ. Β', σσ. 112-113.

89. Βλ. Πανταζοπούλου, *ό.π.*

90. Βλ. Πανταζοπούλου, *ό.π.*, τεύχ. Β', σσ. 112-113 και Γ', σ. 351.

91. Βλ. Γ. Μέγα, *ό.π.*, σ. 113. Στη Βυτία οι αδελφοποιτοί λέγονται επίσης *μπραζέρηδες* (Χρυσανθοπούλου, *ό.π.*, σ. 412).

92. Η ορολογία ανταποκρίνεται στην ποσότητα των μελισσών, κατά πόσο δηλαδή ήταν γεμάτες οι κυψέλες.

στη δουλειά και όχι στον καρπό. Η διαδικασία γινόταν ως εξής: τρυγούσαν ίδιο αριθμό μελισσιών του ενός και του άλλου συνεταιριού, π.χ. πέντε μελισσισια του ενός και πέντε του άλλου, και ο καρπός έμπαινε χωριστά, δ) οι γυναικείς στο πανί του αργαλειού. Έβαζε η καθεμιά το ανάλογο νήμα και μετά μοιράζονταν το πανί που ύφαιναν, ε) στα σταφύλια. Έβαζαν πολλοί μαζί τα σταφύλια στους ληνούς και μετά μοιράζονταν το κρασί και τη ρακή που έβγαζαν, ανάλογα με την ποσότητα των σταφυλιών που είχε ο καθένας.

Στα χωριά της Πιερίας συνώνυμο του *σνδρουφχάζου* είναι το ρήμα *σιμβρεύου*⁹³. Στα ίδια χωριά ο συνεταιρισμός ανάμεσα σε δύο αγρότες, καθένας από τους οποίους διέθετε από ένα βόδι για το ζευγάρι, λέγονταν *σιμβριλίξ'*, απ' όπου και οι φράσεις: «*του σιμβριλίξ' είναι γουμαρλίξ'*» και «*του σιμβριλίξ' είναι μασκαραλίξ'*», για συνεργασία που δεν ευοδώνεται⁹⁴.

συμνεύου ρ. (46), απέχω από κάθε εργασία κατά τη μέρα του αγίου Συμμεών (*Συμνίου*) που γιορτάζεται στις τρεις Φεβρουαρίου. Οι χωρικοί πίστευαν ότι, αν τη μέρα αυτή μια έγκυος ή ο άντρας της έπιαναν να δουλέψουν, ό,τι έπιαναν θα έβγαине σημάδι στο σώμα του παιδιού. Έτσι γεννηθήκαν παιδιά με κομμένο το άνω χείλος, επειδή ένας από τους δύο γονείς έπιανε ψαλίδι ή μαχαίρι, με ελιά στο λαϊμό, επειδή έπιανε ελιές κλπ. Τα παιδιά αυτά τα έλεγαν «*σημνόμενα*» < σημειωμένος, με παρετυμολογική επίδραση του «*Συμνός*» (*Συμμεών*).

σχαρίζα τα (19), ό,τι και *βαξίδ'*.

τακίμ' το (21), η φορεσιά που ήταν υποχρεωμένος να κάνει κάθε χρόνο στον *παραγός* ή στην *παραθυγατέρα* του ένας μεγάλος κτηματίας, εκτός από το μισθό και την τροφή που τους πρόσφερε. Κοντά σ' αυτά ήταν επίσης υποχρεωμένος να τους προσφέρει ένα ζευγάρι παπούτσια και όσα τσαρούχια χρειαζόταν κατά τη διάρκεια του χρόνου. Η λέξη από το τουρκ. *takim*⁹⁵.

τιμητής ο (597), ό,τι και *εκτιμητής*.

τσουρβατζής ο (11), πρόεδρος του χωριού με θητεία ενός έτους, ο οποίος εκλέγονταν μαζί με τους τρεις άλλους κοινοτικούς συμβούλους (*αζάδης*) από τη γενική συνέλευση (*μάζουξ'*) των κατοίκων. Δικαίωμα ψήφου είχαν μόνο όσοι πλήρωναν κεφαλικό φόρο (*χαράτ'*). Η λέξη από το τουρκ. *sohbaci*⁹⁶.

τσούρμου το (37), συνεταιρική ομάδα πολλών ανθρώπων με σκοπό την αγορά και το μοίρασμα των μελισσιών: «*όταν πήγιναν ν' αγοράσ'* μιλιόδα

93. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλί, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα.

94. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλί, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα. Ο όρος στη Βυτία (Χρυσανθοπούλου, *ό.π.*, σ. 410) καθώς και στη Λακωνία (Ροζάκης, *ό.π.*, σ. 120-122) είναι γνωστός ως *σεμπριά*.

95. Βλ. Ανδριώτη, *Ετυμολογικό Λεξικό*, σ. 359, στο λήμμα *τακίμ*.

96. Βλ. Ανδριώτη, *Ετυμολογικό Λεξικό*, σ. 387, στο λήμμα *τσουρματζής*.

έκαναν τσούρμους». Για περισσότερα βλ. στο ρ. *συνδρουφχάζου*.

φούστis οι (22), τα παιδικά ρούχα ενός κοριτσιού που τα φορούσε μέχρι την ηλικία των δεκαεφτά ετών. Η ηλικία αυτή θεωρούνταν ορόσημο στη ζωή του κοριτσιού, επειδή μετά τα δεκαεφτά του χρόνια θεωρούνταν πια ενήλικο.

φ'σάνα τα (22), η τοπική φορεσιά των γυναικών που τη φορούσαν μόλις συμπλήρωναν τα δεκαεφτά τους χρόνια, οπότε θεωρούνταν πια ενήλικες. Οι γονείς της νέας με τη συμπλήρωση των δεκαεφτά ετών έπρεπε να της ράψουν δύο φορεσιές, μια απλή καθημερινή και μια μεταξωτή επίσημη που αποτελούνταν από *φ'σάν, πουνιά, τσαμαδάν'* και *τσικέτου*. Με την επίσημη φορεσιά της πήγαινε την Κυριακή στην εκκλησία συνοδευόμενη από τους γονείς της και τη απόγευμα στη *χουρεύτρα*, όπου έπαιρνε μέρος στον κοινό χορό. Έτσι «έβγινι στον γόσμου». Η μητέρα της για να γιορτάσουν το γεγονός της ενηλικίωσής της έκαμνε ένα δύο ταψιά χαλβά και τα μοίραζε στον κόσμο.

χαρισιμνό το (42-43), ελαιόδεντρο που χαρίζει ο παππούς ή η γιαγιά στο πρώτο νεοβαπτιζόμενο εγγόνι που παίρνει το όνομά τους. Τα *χαρισιμνά* είναι ιδιοκτησία των παιδιών και δεν συνυπολογίζονται στη διανομή της πατρικής περιουσίας. Επίσης μπορούν να τα πάρουν τα παιδιά μόλις παντρευτούν και πριν από τη διανομή της πατρικής περιουσίας. Ο όρος ως *μαπάτικι* < μεσν. εμβατικιον απαντά σε πολλά μέρη της Ελλάδας με πολλές φωνητικές και σημασιολογικές παραλλαγές, αλλά στην Κρήτη ταυτίζεται εντελώς με το *χαρισιμνό* της Θάσου, επειδή σημαίνει «το χαριζόμενο δένδρον (ελαία, χαρουπιά) υπό του πάππου ή της μάμμης εις το νεοβαπτιζόμενον, όταν δίδουν το όνομα αυτών. Τούτο ανήκεν εις νομήν και κυριότητα εις το νεοβαπτισθέν (Κρήτη): είναι θα δώσης στο νεοφώτιστο για μαπάτικι.»⁹⁷.

χουρεύτρα η (20, 310), μέρος σε κεντρικό σημείο του χωριού, όπου γινόταν ο κοινός χορός των κατοίκων κατά τις Κυριακές και γιορτές, εκτός από τις σαρακοστές. Ο χορός γινόταν με ορισμένους κανόνες, τους οποίους δεν έπρεπε να παραβούν οι συμμετέχοντες, όπως η απαγόρευση του χορού σε μια νέα που είχε μεγαλύτερη αδελφή. Μετά το γάμο της μεγαλύτερης, τη θέση της έπαιρνε η αμέσως επόμενη. Άλλος κανόνας που η παράβασή του δημιουργούσε επίσης προβλήματα στον κόσμο ήταν και το γεγονός ότι δεν επιτρέπεται κάποιος να κόψει από το χορό αυτόν ή αυτήν που χόρευαν πρώτοι πριν ολοκληρώσουν όλες τις φιγούρες. Η διακοπή θεωρούνταν μεγάλη προσβολή και αιτία καυγάδων και, πολλές φορές, ξυλοδαρμών ανάμεσα στους κατοίκους, με αποτέλεσμα τη διακοπή του χορού και την αναστάτωση του κόσμου. Άλλος κανόνας ήταν ότι ένας άντρας δεν επιτρέπονταν ποτέ να πιάσει το χέρι μιας γυναίκας στο χορό και γι' αυτό της έδινε πάντα το μαντίλι του που το είχε κρεμασμένο στο ζωνάρι του. Οι γυναίκες μπορούσαν να χορέψουν

97. Βλ. Βαγιακάκου, *ό.π.*, σ. 546.

μόνο αν τις τραβούσαν στο χορό οι άντρες. Επίσης οι αρραβωνιασμένες δεν επιτρέπονταν να πιαστούν στο χορό όσο χόρευε ο αρραβωνιαστικός τους, επειδή υπήρχε φόβος να πιάσει το χέρι τους, πράγμα που θεωρούνταν μεγάλη ντροπή. Στα χωριά της Πιερίας ο όρος απαντά ως «χ'ρουστάδ»⁹⁸.

Παραθέτω τα περισσότερα δικαιοπρακτικά έγγραφα που περιέχονται στο τελευταίο μέρος της συλλογής που έχει τίτλο: «Έγγραφα κοινοτικής και κοινωνικής ζωής». Τα έγγραφα που συνολικά ανέρχονται σε 23 αναφέρονται σε πωλήσεις, ομόλογα, διαθήκες, δωρεές κλπ. Ο συλλογέας δεν αναφέρει το αρχείο, από το οποίο τα αντέγραψε, και δηλώνει ότι ακολούθησε την ορθογραφία των πρωτοτύπων, την οποία διατηρώ επίσης και εγώ. Από διάφορα έμμεσα στοιχεία που μας δίνει ο συλλογέας σε διάφορα σημεία της συλλογής του, καθώς και από την αναγραφή του τόπου σε μερικά δικαιοπρακτικά έγγραφα, μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτά προέρχονται από το χωριό Καλλιράχη, απ' όπου κατάγεται και ο ίδιος. Ο χαρακτηρισμός του είδους του εγγράφου (πωλητήριο, ομόλογο, διαθήκη κλπ.), όταν είναι του συλλογέα, δηλώνεται με υποσημείωση ως «προσθήκη ημετέρα». Υπάρχουν και έγγραφα, στα οποία δεν δηλώνεται το είδος τους, αλλά αυτό καθορίζεται εύκολα από το περιεχόμενό τους. Η παράθεση των κεμένων κατά στίχους είναι του συλλογέα και, εφόσον δεν έχουμε τη δυνατότητα να την αντιπαραβάλουμε με εκείνην του πρωτοτύπου, δεν μπορούμε και να ξέρουμε αν ανταποκρίνεται σ' αυτήν.

Η επιλογή των εγγράφων έγινε με βάση όχι μόνο το περιεχόμενο και την όσο το δυνατόν αντιπροσωπευτικότερη παρουσίαση των διαφόρων ειδών τους, τα οποία μας δίνουν ενδιαφέροντα στοιχεία για το εθμικό δίκαιο του νησιού, αλλά με βάση και τη γλώσσα και το ύφος τους, τα οποία αποτυπώνουν το πνεύμα των απλών ανθρώπων του νησιού.

ΕΓΓΡΑΦΑ

*Ενδοξότατος χασάν αγάς σούμπασης / προς ο λόγους σου Γιάννου σε
 χερετό / και σε φανερόνο ότι δια τα γρό/σια οπου σε άφησα να μηράσης / λα-
 δίσια έμαθα ότι έχεις άλα / γρόσια και μηράξης και τα δικά / μου στέκονται
 μόνον σε περι/καλό δόσε τα τον Αναστάση / τσορμπαντζή ίως και με τα με-
 ράση / Ταύτα και καλήν αντάμο/σιν να δώση ο Θεός 1836 / σεπτεβρίου 25
 ημέρα Κυριακή /
 έλαβα τα γρόσια εγώ ο ανα/στάσις του χασάν αγά γρ. 2500 / εις παραλαβήν
 του γιάννου παπα/κοσταντί εις Κακεράχη*

98. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλί, ό.π., στο αντίστοιχο λήμμα.

με το παρόν φανερόνομαι και / ομολογούμαι εγώ η αννούδα του / γέ-
ρου διαματάρη ότι πως έδωσα / το αμπέλη και της ηλιάς / τφλούρου και την
Καλήν και δεν / έχω μήτε να κητάξω εις το / αμπέλη τόσω και εις το χοράφη
/ και διά το βαίβεον της αληθείας / έδωσα το παρόν μου εις χείρας / τα κορί-
τσια να έχουν το κήρους / και την ησχίην εν παντή κριτη/ρίου

“
1843 μάρτυρες
“
μαρτυρούν

με το παρόν μου γράμμα φανερόνο / εγώ ο αθανάσιος ηός του ποτέ / δι-
μήτηρη και ηός της παγόνας / ότι πουύλησα τον αδελφόν μου / γιώργην το
αμπέλη από ίναι / ης το κλήσμα το μεριδιόν του / σκάλες διώμηση νούμερο 2.
δια γρόσια 150: νούμερο εκατόν / πενήντα και να μην έχη κανείς / να του ζη-
τήση τίποτα ότι καθου έλαβα / και εγώ τα γρόσια και δια τούτο δίνω / το πα-
ρόν μου δια να έχοι το κύρωσ και τιν ησχίην εν παντή / κριτιρίω 1834 δικιμι-
βρίου 13/

“ αναγνόστης γράφο και μαρτυρώ
“ αθανάσιος έλαβα και έδωσα
ιδού τα δάκτυλά μου

Εν έτοι 1861 Ιανουαρίου 15/
εις το όνομα τη αγίας τριάδος/
αμίν/

σημίωσης τα ωσα χαρίζη η δροσινή / τη θυγατέρα της αγκλάβηναν / εν
πρώτης τον κήπο όπου είνε / πλησίον του π”ανγκέλου και έν / δένδρον εις
λακώματα και έν εις / καραβάν τα οπήα τα χαρίζουν / όπου με οίδεν εις την
ασθένιάν / μου και όπηος θελήση να πάρη / απού αυτά θέλει λάβοι κατάραν /
και ώχοι ευλογίαν και θέλει / δώσει απολογίαν εν ημέραν / κρισεως του δι-
κέου κριτού/

“ εγώ ο παπά Αναστάσιος / πνευματικός βεβιαώ
“ Π” Κων/τίνος οικονόμος μαρτυρώ

Δια του παρόντος μου πολιτηρίου γράμ/ματος δήλον γίνετη ώτη ποσ
πό/λισα εγώ ο αναγνώστης μαρήνου / εις τον γεώργιον δημητρίου συμπέ-
θε/ρόν μου ελεόδενδρα 14: ήτε δέκα/ τέσσαρα η συνομασία τους είνε ης / κα-
ζαβητιανόν κάμπον απού τον κάτω / κάμπον εος την λούκβαν δηα γρό/σια
1500: ητε χίληα πεντακόσηα/κε από την σημερον κε ης το εξής / θέλουν ελογί-
ζοντε ιδικόν κτίμα/ος τέλιος νηκοκύρης κε πληρε/ξούσιος οικουθελός τα
πούλισα / κε ουδής εκ τον συγγκενόν μου / να μην έχη ενοχλήσι αυτόν ε/πη-
δής εξ αναγκης μου τα πούλ/σα εις αυτόν τον γεόργιον συμ/πεθερόν μου κε
δια το βέβεον / της αληθίας έδωσα το παρόν / μου εις χίρας του άνοθεν /
γεγραμένου ηνα έχε του / κίρους και την ησχίην εν παντί / κριτιριού κατέ-

μπροσθεν τον / μαρτήρων/

εν ετι 1862: Δεκεμβρίου: 5/

εγώ αναγνωσσις μαρίνου επούλιστα / κι εξοφλησα κε υπόσχομε / τα ανοθεν

Δια του παρόντος μου αποδεικτικού / γράμματος δηλοποιώ εγώ ο γε-
ώργιος / δημοτηρίου οτι εις κερών όπου ήθελον συζευχθή με την δευτέραν μου
/ γυνήν αγκλάβηναν επιδή ήμουν / χηρενάμενος υπεσχέθην να δώσω / εις αυ-
τήν μερικά κτήματα εκ τον / ιδίον μου κτημάτων δια κορτσιά/τικα κατά της
πατρίδος μου τα / έθιμα δύο εχάρισα εις αυτήν / επτά ελαιόδενδρα τον
οποιον / αι τοποθεσίαι σημαιούντε εις το / όπισθεν του παρόντος γράμματος
/ ομοίως εχάρισα εις αυτήν και / το μισό οσπίτιον, μία σκάλα / αμπέλιον εις
του κλήσμα και μία / σκάλα κοίπον με δύο αμπολάδια / εμπειρεχόμενα εντός
του ηδίου / κοίπου και εν ζονάριον κα/λαμοτόν. αυτά είνε τα κτήματα / οπου
της εχάρισα από τα ιδικά / μου κτίματα. από δε τα μελή/σοιά μου δικεούται
να λάβη μελή/σοια ηκουιτέσσαρα αριθ. 24 τα / οποια τα είχαν λάβη εις με-
ρί/διόν της από του πατρός της τα / μελή/σοια. ομίοι και εν χάλ/κομα οπου
έχω από του πα/τρός της θέλει το εξουσιάζει και / αυτό καθώς και τα άνωθεν
μελοί/σοια επιδή ήναι πατρικά της / κτήματα. Οθεν τα ανωτέρω κτή/ματα
οπου εγώ εξ ιδίον μου / της εχάρισα καθώς και τα δια/ληφθέντα μελή/σοια
και το χάλ/κομα του πατρός της θα ήναι υ/πό την εξουσιάν της και θέλη / τα
μετέρχηται ως θέλη και βού/λετε. Και δεν έχι δίκαιον να την / ενοχλήση τις
δι' αυτά, αλλά θά / ήναι ανενόχλητος περι αυτά, / διότι εγώ εκείνα οπου τις
εχά/ρισα τα έδοσα εις αυτήν με / ευχαρίστησίν μου όθεν εις την περι / τούτο
ένδηξηην εγένετω το πα/ρόν μου και ενιχηρίσθη εις χήρας / αυτής δια να έχη
το κύρος δια / πάντα 1872 Ιανουαρίου 1/

“ γεώργιος δημοτηρίου βεβαιώ τα άνωθεν και ως αγράμματος υπο/ση-
μαιούμαι δια χειρός του γρα/ψαντος κωνσταντίνου οικονόμου/

“ Π”κωνσταντίνος οικονόμος ο / γρα/ψας μαρτυρώ

“ Κωνσ/αντίνος Δρακοντίου μαρτυρώ

(Η τοποθεσία των ελαιοδένδρων σημειούται όπισθεν όπως είνε και εις το
πρωτότυπον)*

Ενταύθα σημαιούται η τοποθεσία των / όπισθεν γεγραμένον ελαιοδέν-
δρον / εν αμπουλάδιον εις τα λαχώματα / το οποίον είχαν βγάλει από τον /
κοίπον και το εφύτευσα εκεί / εν δένδρον εις το περιβολούδι εις τον λάκον /
εν δένδρον εις το περιβολούδι εις την ομαλιάν / εν δένδρον εις το ό(γ)μαζον /
εν δένδρον εις την σκάλαν μας από το / μαγαζιον παραπάνω / εν δένδρον
εις τον άγιον ηλιαν εις τα τροχάλια / εν εις τον κάμπον Καζαβητίου εις τα
κοταράδον

* Ο αστερίσκος, όπου υπάρχει, δηλώνει διευκρίνιση ή χαρακτηρισμό του συλλογέα.

Δια του παρόντος αποδηκτικού γράμματος / δηλοποιώ εγώ ο γεώργιος δημητρίου ότι / εις κερόν που εκάμαμεν το αμπέλιον εις / το πετρουλάκιον η θυγάτηρ μου παγώνα / ήτουν υπανδρευμένη και επειδή ευρί/σκετο ηδιατέρος εις τον οίκον του / συζύγου της δεν έκαμε ούτε μικράν / δουλεισιν εις το ηρημένον αμπέλιον / τα δε λοιπά παιδιόιά μου κατά την δύ/ναμήν τον ηγονοίζοντο μετμού προ/θύμωστε και αώκνος εως οπού / έγινε το αμπέλιον και ως εκ τούτου / η παγώνα δεν έχει δίκαιον να λάβη / μερίδιον από αυτό αλλά το θέλουν / μοιράσει τα πέντε μερίδια η / σύζυγός μου αγκλάβηνα με τα λοιπά / παιδιά μου δημήτριον, παναγιώτην / κωνσ/αντίνον και μαργαρίτην· όθεν εις την περι/ τούτου ένδειξιν / δέδωκα το παρόν μου εις χείρας / αυτών και υποφαινομε/

1872 Ιανουαρίου 9/

γεώργιος δημητρίου επιβεβαιώ τα άνωθεν και ως αγράμματος υποσημαιούμαι δια χηρός του γράψαντος Π΄κωνσ/αντίνου οικονόμου Π΄κωνσ/αντίνος Οικονόμος ο γράψας μαρτυρώ Κωνσ/αντίνος Δρακοντίου μαρτηρώ

(Απόφασις καθορισμού συνόρων Κοινοτήτων Καλλιράχης και Σωτήρος <ημετέρα προσθήκη>).

Αντίγραφον εκ του βιβλίου αποφάσεων σελ. 23 και αριθ. 26*.

Η συνέλευσις της νήσου Θάσου επί τη βιά/σει του εγγράφου όπερ / οι πληρεξούσιοι Καλη Ράχης και Σω/τήρος έδωκαν τη Σ^η Διοικήσει και / δια του οροίου ανατίθεται εις την απόφασιν ημών η εξομάλυνσις των με/ταξύ δύο χωρίων οροθετικών διαφω/νιών εν κοινή συνεδριάσει απεφάσισε ταύτα./

α) λαμβάνει ως βάση μίαν υποθε/τικήν ζώνην μεταξύ των δύο χωρίων / ης τα κυριώτερα όρια εισί. Στένωμα παραδαννός, Καραβά απολειάνα, Σε/λάδα, ανεμόμυλος ομαλιά ποταμού / και καθάρες. Εις το μέτρον τούτο / προέβη ίνα αμφότερα τα χωρία / θεραπεύσωσι άνευ διαπληκτισμών / και διαφανιών τας ανάγκας των άς / σημειούμεν ώδε και υπό τους εξής / ανυπερβλήτους όρους α. Ουδέποτε τα / αιγοπρόβατα του ενός ή άλλου χωρίου / θα υπερβαίνουσι προς νομήν την ανω/τέρω ληφθείσαν υποθετικήν ζώνην / 2) Ουδέποτα οι κάτοικοι του ενός ή / άλλου χωρίου θα ... εις το έτερον / μέρος το υπό της υποθετικής ζώνης / σημειούμενον ούτε δια κανσόξυλα ούτε / δια ξυλείαν ούτε δια πιτίκαν και τα / όμοια. 3) Τα χονδρά ζώα μοιλάρια / και βώδια του ενός και άλλου χω/ρίου θα έχωσι το ελεύθερον να βό/σκωσι εις τα μέρη αμφοτέρων των / χωρίων και θα υπόκεινται εις πάσαν / ζημίαν αν τυχόν ήθελον πράξει / εις οιονδήποτε καλλιεργημένον κτήμα. Εις δε τον κάμπον θα βόσκουν με/τά το σαμά δηλ. μετά τον θερι/σμόν όστις και μόνος θεωρείται / ως βάσις της εποχής καθ' ήν παρα/χωρείται η άδεια αυτοδικαίως. / Βαλμάν των μοιλαριών θα έχουν δι/καίωμα οι κακιραχίται να

έχω/σι μόνον από τας δέκα Ιουλίου εκά/στου έτους μέχρι είκοσι αυγούστου./
 Η παρούσα απόφασις ημών παρα/δίδοται τη Σεβ. Διοικήσει συν ταις /
 ενχαίς ημών και παρακλήσει ότι /εκτελεστήσεται πιστώς./

Έν Καζαβητίω Θάσου 1881 Ιουλίου 12./

Οι προεστώτες των χωριών Τα μέλη του Γεν. Συμβουλίου
 (έπονται 10 υπογραφαί) (έπονται 4 υπογραφαί)

Οι αντιπρόσωποι
 (έπονται 18 υπογραφαί)

Επικυρούται η γνησιότης της αντιγραφής
 (αυθμερόν)

Ο Γεν. Διοικητής Θάσου
 Τουσοίν Βέης

Αγκλαβή*

Ιωάννης Νικολάου Αννούσης / Μερίς πατρικής κινητής τε και ακι/νήτου
 περιουσίας.

Οικία παλαιά το δωμάτιον προς βορράν / και άπασα η γύρωθεν περιοχή
 μετά του ετέρου δωματίου γρ. 4740

/αφαιρουμένου του προς νότον δωματίου δωρη/θέντος τη μητρί του παρά του
 πατρός αξίας / γροσίων 1000 γροσία 3740

Πατητήρι εν “ “ 360

Το τέταρτον του ελαιοχωραφίου εις Πλάκαν “ “ 2250

Το ήμισυ του με Σμαραγ. Α. Χ. ”” τσαΰριον “ “ 400

εν (1) ελαιόδενδρου η εμβολάς εις Καράδικον “ “ 200

Δύο εις Παπά Ξένον εις Σωτήρος “ “ 50

Ανάλογον εκ των υπολοίπων διανεμηθησομένων / ελαιοδένδρων συμφώνως
 τη εκτιμήσει των “ “ 1250

 8250

Ποσόν εις κτήματα ή εις χρήματα παρά του Δημητρίου αδελφού προς εξίσω-
 σιν “ “ 150

 8400

τη 15 Φεβρουαρίου 1899

οι διαιτηταί

Κ. Μ. Θωμαΐδης

Ι. Κ. Δρακοντίου

Γ. Σ. Αλετράς

Διαθήκη

Οι υποφαινόμενοι Μαρίνος Σωτηρίου / και Ελένη Σωτηρίου νόμιμοι σύζυγοι Χριστιανοί ορθόδοξοι και κάτοικοι Καλλιγιάρας θέλοντες να προλάβωσι πάσαν / φιλονικίαν περί της διανομής της περιουσίας μας μετά τον θάνατόν μας απε/φασίσαμεν να συντάξωμεν την παρούσαν / Διαθήκην. Διό προσκαλεσάμενοι σή/μερον την 18^{ην} 8/βρίου 1903 τους εξής / πέντε μάρτυρας κ. κ. Αργυρ. Α. Χ^{ος} Αργυρό/πουλον, Παν. Α. Χατζή, Κων. Μ. Θωμαΐδην / Αργυρ. Σ. Αλετράν και Ιωάννην Κ. / Δρακοντίου άπαντας γνωστούς ημίν / και ασχέτους συγγενείας προς ημάς / κατοίκους ενταύθα, Χριστιανούς ορθοδόξους / και υπηκόους οθωμανούς δηλούμεν / ενώπιον αυτών την εξής τελευταίαν / θέλησίν μας, καθ' ην κληρονομία / της περιουσίας ημών κινητής τε και / ακινήτου καθιστώμεν ο εις τον άλλον / μετά τον θάνατον δηλ. του ενός εξ ημών κληρονόμος απάσης της περιουσίας μας θα είνε ο έτερος επιζών. / Μετά δε τον θάνατον αμφοτέρων της / μεν ημισείας περιουσίας κληρονόμος θα είνε ο Σωτήριος Δ. Σωτηρίου / ανεψιός επ' αδελφώ του Μαρίνου Σωτηρίου της δε ετέρας ημισείας κληρονόμος θα είνε η Σωτήρω λα/σκαρίνας μικρά ανεψιά της Ελένης Μ. Σωτηρίου. Ει δε τυχόν αποβιώσει / κανείς των άνω ρηθέντων κληρονόμων / μας κληρονόμος θα είνε οι γονείς / του αποθανόντος./

Η παρούσα διαθήκη ημών αναγνωσθείσα ενκρινώς εις υπή/κονον ημών και των ειρημέ/νων μαρτύρων ενεκρίθη υπ' ημών αμφοτέρων και υπε/γράφη υπ' ημών τε αρμοδίως και / υπό των διαληφθέντων μαρτύρων./

Εν Καλλιγιάχη τη 18 Οκτωβρίου 1903.

Οι μάρτυρες

Οι Διαθέται

(έπονται υπογραφαί)

Μαρίνος Σωτηρίου ως αγράμματος υπογράφομαι δια χειρός Παπά Εμμανουήλ εγώ δε σταυροποιώ †

Ελένη Μαρίνου Σωτηρίου ως αγράμματος υπογράφομαι διά χειρός Παναγιώτου Α. Χ^{ος} Παναγιώτου εγώ δε σταυροποιώ †

Αρχιερατικόν*

Κωσταντίου Αρχιερέως (λέξις δυσανάγνωστος) επιβεβαίω / δια του παρόντος εκκλησιαστικού και / βεβαιωτικού γράμματος γέινεται δήλον / ότι η γρηά σαλονηκιά γυνή του ποτέ / παναγιώτου αγοραστού από το αυ/τό χωρίον καλή ράχη ήλθεν μεταξύ ημών ταπεινότατα παρόν/των και των ερέων και προεστών / του αυτού χωρίου και μου ανέφε/ρεν ότι είχε θυγατέρα ονόματι φλούρου, και αποθένοντα ο άν/δρας της έμειναν τα τίποτες εις / χείρας της και ότι υπάνδρευεν και / τη φλούρου και έκαμε θυγατέρα ονόματι σαλονικιά, απόθανε και η φλούρου και έμεινε η σαλονικιά μικρόν κοριτσούδι, όθεν η / μανίτζα της το ανέθρεψε και / ήλθεν εις ηλικίαν και το υπ/άνδρευσε και του έδωσε άνδρα / τον μαργαρίτην νυν δε στοχαζομένη / η γρηά ότι εγή-

ρασεν και δεν ημπορεί όχι μόνον το τίποτές της να / κοιτάξη αλλά και τον
 εαυτόν της / να ιδή δεν ημπορεί αποφάσισε με / καλήν γνώμην και προαίρε-
 σιν ότι τα / όσα τίποτες και αν έχη να τα δώ/ση εις την εγγονή της σαλονικιά
 / και να είνε εις την εξουσιαν της και όσο ζη η γρηά και μετά τον θάνατόν /
 της χωρίς να ήθελε κανένας συγγενής της άλλη αδελφή της ή ανεψιά συγ-
 χύσουν τη σαλονικιά αλλά / να είνε αυτή τέλειος νοικοκύρης / εις όσα τίποτες
 κινητά και ακίνη/τα πράγματα που ήθελεν ευρε/θούν ή τε καλύβι, ελαιόδεν-
 δρα, κύπος, αμπέλια, χωράφια, ταψή / τέντζερη ως και άλλο είνε / υπόσχεται
 όμως η σαλονικιά / όπουεν όσον ζη η μανίτζα της / να την επιμελήται εις το
 κάθετι / και μετά τον θάνατόν της να α/ποκρίνεται και εις όσα ήθελαν / ακο-
 λουθήση δια την ψυχήν της. όθεν / εις την προς τούτο ένδειξιν και ασφά/-
 λειαν έγινε και το παρόν γράμμα/ και εδόθη εις χείρας της άνωθεν / σα-
 λονικιάς και να έχη το κύρος / και την ισχύν εν παντί κριτηρίω.

αωπς' Απριλίου γγ'

εγώ η σαλονικιά της φλόρος υπόσχομε τα άνωθεν

Π"παπαναγιώτης μάρτυρας

Π"κοστατης μάρτυρας

γιαννάκις του οικονομου μάρτυρας

(Απόδειξις έναντι χρέους)*

δילוποιώ δια τα 252 γρόσια / που χρεωστούσε ο μακαρίτης / γεώργιος
 δημητρίου τον αγα/θάγγελον ηβυρήτην ος αντι/προσποπος του έλαβα σήμεραν
 / από την αγγλάβινα δηα τα τέ/σαρα μηρίδια όπου έχει α/πάνο της διλαδί τα
 πεδηά της / γρ. 168 αριθ. εκατόν εξήντα / οκτο τη 8 αυγουστου 1876

Κονσταντινος δρακοντίου

Κατάλογος προικιών κοριτσιού*

επρούκησα τη θυγατέρα μου την αγγλάβινα

ληνουμέταξα κίτρινα	1
λεραντζή	1
πράσινου ληνουμέταξου	1
πιασμας λεραντζένιος	1
λουλακίσιο φουστάνη	1
πouκάμησα γαράνηα	3
μισάληα	10
μισάληα παγηδουτά	4
μακρημέσαλου	1
προουσκέφαλα κετητά	1
προουσκέφαλα πασμαδένηα	1
προουσκέφαλα παγιδουτά	2

προυσκέφαλου δήμπτου	1
μαντήλα καθάρηα	2
μαντήλα σπουρκένηα	1
κουρφουμάντηλου	1
ταυλες παγηδουτές	2
δηο παωγη ενας γηράνουσ κήτηρηνοσ	1
τρουβάδεσ δήμπτου	5
πανούδηα δηο μικρά	2
πανη τρανώ	1
αντηθηρηή	1
ένα συντούκηον	
έναν τέντζηρη	
μια ταυλα μαλένια αγουραστή	
ένα δητό μαντήλη κόκηνου	
1847	

Πωλητήριον έγγραφον

αξίας γροσίων 440

Δια του παρόντοσ πωλητηρίου εγγράφου / δήλον γίνεται ότι ο υποφαινόμενοσ Ανα/στάσιοσ αντωνίου σήμερον αυτοθελώσ και αυτεξουσίωσ πωλώ εισ τον Κύριον Αχμέτ / αγάν Χαβουΰς εφένδη ελαιόδενδρα δε/κατρία τα οποία ευρίσκονται εισ τασ / εξής τοποθεσίασ δέκα εισ σωτήροσ εισ / παλαιόν χωρίον δύο εισ αγρίδιον και ένα εισ Αγία Μαρίνην διά γροσία τετρα/κόσια σαράντα Αριθ. 440 τα οποία σήμερον έλαβον εισ μετρητά παρά του / ιδίου μέχρι οβολού και από σήμερον και εισ το εξής καθιστώ αυτόν / τέλειον ιδιοκτήτην των ελαιοδένδρων / και θέλει ποιήσει αυτό ωσ θέλει / και βούλεται και δεν έχει κανείς / την εξουσίαν να τον ενοχλήση ούτε / ιδικός ούτε ξένοσ. διό δίδω το πα/ρόν μου εισ χείρασ του ίνα τω χρη/σιμεύση όπου δει, διό και εισ ένδειξιν υποφάινομαι την 13 απριλιού 1874/

Καληράχη

αναστάσισ αντονίου υπόσχομαι τα άνωθεν και ωσ αγράμματοσ υπογράφω-μαι δια χειρόσ του παναγιώτη παπαναστασίου εγώ δε βάζω το συμίον του σταιβρού +

Παναγιώτης παπαναστασίου μαρτυρώ

Γεώργιοσ Ι. Πασαλή μαρτυρώ

Κωνσ/αντίνοσ Αναστασίου Καλογορούδησ Γραφομάρτυσ

Ομόλογον

Δια έλεον λαπάντι οκάδεσ δέκα οκτώ Αριθ. 18.

Χρεωστώ ο υποφαινόμενοσ Δημήτριοσ / λευτέρι πληρόσω εισ την

Διαταγήν / του Κυρίου Γεωργίου Δ' Πασιαλή τω άνω / έλεον λαπάντιον οκ.
 Δέκα οκτώ Αριθ. / 18 το οποίον έλαβα σήμερον σώον / και θα τω ευχαριστήσω
 εις την νέαν / ησοδιαν των 1879 και δια τούτο έδωσα το παρόν μου εις χεί-
 ρας του / διό και εις ένδειξιν υποφαινομαι / 1879 Ιανουαρίου 27 Καλη Ραχη
 / εγώ διμήτρης ελευθερίου υπόσχομαι τα άνωθεν και ητογράφωμαι διά χειρός
 του αγγέλου παναγιότου εγώ δε βάζο το σημειον του σταυρού + άγγελος πα-
 ναγιώτης μάρτυς

Χρεωστική διά έλαιον του Μίλου οκ. 22

Ο υποφαινόμενος Ιωάννης Κ. Δρακοντίου / υπόσχομαι παραδόσι τη
 διαταγή του / Κυρίου Κώτα Βασιλείου τω άνω ποσόν / ελαίου του Μίλου κα-
 θαρόν οκ. είκοσι δύο Αριθ. 22 επί προθεσμία του τελουμένου αγίου Γεωρ-
 γίου το έτος 1879 / εναντία περιπτώσι υποχρεούμαι να / πληρώσω τω άνω
 έλαιον προς 7 επτά / γρόσια εκάστην οκάν και εις ένδειξιν / υποφαινομαι/
 τη 22 8/βρίου 1895 Σωτήρος

Ιωάννης Κ. Δρακοντίου υπόσχομαι τα άνωθεν

Πρακτικόν συνεδριάσεως

Συνελθόντες σήμερον εις έκτακτον γενικήν συνεδρίασιν οι εκ των προ-
 κρίτων υποφαινόμενος εν η συνεζητήθησαν τα κατωτέρω τρία ζητήματα./

Α^{ον} Τί δέον γενέσθαι περι του δάσους α/περιοριστως ξυλευόμενον ενώ
 δεν επαρκει εις τας κυριωτέρας ανάγκας της Κοι/νότητος ημών

Β^{ον} Οποίον μέτρον ληφθήσεται προς / εξεύρεσιν πόρων μη επαρκούντων
 των / υπαρχόντων προς πληρωμήν του διδά/σκοντος εν τοις σχολείοις προ-
 σωπικού.

Γ^{ον} Οποίον επίσης μέτρον ληφθήσεται ίνα μη συμβαίη η αλληπάλληλος
 / υπερτίμησις και υποτίμησις του κατα/ναλισκομένου κρέατος.

Συσκέψεως όθεν ωρίμου γενομένης / απεφασίσθη όπως απαγορευθή εις
 πάντα / είτε κάτοικον είτε ξένον να ξυλεύεται / ξυλιεαν προς εμπορίαν εξερ-
 χομένην / ή καταναλωμένην εναύθα ληφθέντων / υπ' όφιν της καταπληκτι-
 κής αυξήσεως / του πληθυσμού της κοινότητος ημών / ως και του στενού χώ-
 ρου των συνόρων / μη επαρκούντος του δάσους εις παρα/γωγήν δια τους κα-
 τοίκους οικοδομησίμου / και καυσίμου ύλης.

Ακολούθως δε απεφασίσθη όπως / καλυφθή η ανεπάρκεια των πόρων /
 προς τακτικήν πληρωμήν του προσω/πικού των σχολείων μας, ανατεθή η /
 εις την πρότινων εκλεχθείσαν επιτροπήν / η κατάταξις ενός μικρού ποσού ή /
 εις έλαιον ή εις χρήμα αναλόγως εις / έκαστον μαθητήν τόπον εισιτηρίου /
 υποχρεωμένης της εφορείας διά την είσπραξιν.

Και πληρώνουν οι κτίζοντες εν Σκάλα / νέας οικοδομάς προς το γενικόν
 Τα/μειον εν γρόσιον δι' έκαστον τετραγωνικόν μέτρον υπολογιζομένου εις

τον χώρο/ρον της οικοδομής και της κατακτή/σεως διά περιφράγματος.

Συνάμα δε υποχρεωθώσι ίνα και οι / προοικοδομήσαντες πληρώνωσιν αναλόγως / εκτός των οικοδομών του Χ΄΄Παναγιώτου / Βαγγέλη Αγγελάκη, Μενζικώφ και Α. Προέδρον μετά την υπογραφήν του πα/ρόντος πρακτικού προς τους δυστροπούντας / δε ή και τελείως αρνούμενους εφαρ/μύζεται ό,τι και προς τους λοιπούς οφειλέτας προς το γενικόν Ταμείον.

Επίσης θεωρηθέν ως ζήτημα σπουδαίον / διά προσπόρισιν των κατοίκων κρέατος με / τας αλληπαλλήλους υπερτιμήσεις και εξ / ασυνειδήτων κρεοπωλών παρεχόμενον κακής / ποιότητος κρέας απεφασίσθη όπως η Μου/χταροδημογεροντία φροντίση να συμφωνήση με/τά κρεοπώλων εν μειοδοσία ίνα διαρκώς παρ/έχει κρέας τοις κατοίκους εις τιμήν καλήν / και εις ποιότητα ομοίως καλήν μέχρι 14 / Φεβρουαρίου επί τω όρω να παρέχη και πί/στωσιν και να υποχρεούται εις τον κεφαλι/κόν φόρον ο κρεοπώλης.

(Σημείωσις ημετέρα. Το υπόλοιπον του πρακτικού δεν διασώζεται λόγω καταστροφής του)*.

Πωλητήριον

Δια του παρόντος πωλητηρίου γράμ/ματος δήλον γίνεται ό,τι ο υποφαινό/μενος βασιλείος κοσταντί αργυρού / σίμερον πολύ εις τον ημ/ραήμ / εφέντη καθλητότη εις όλα τα / μερίδια ένα χοράφη φηντάνια τα / οποία είνε ήμερα ογδοήντα και / άγρηα πενήντα επτά το οποίον / η τοποθεσία του ήνε εις τα / ρέτζες πλησίον του γέρω πανα/γιώτ προβατάρη κε από δει/τερον μέρος του αναστάσι λοβο/λήνας και από τρητώ μέρος / γεώργιος σελαχώνης και από / τέταρτον μέρος μαργιανή μιογια/τζή διά γράσια χήληα εννεακόσια / ηβδομήντα πέντε και μισό αριθ. / 1975: 20 τα οποία έλαβον σόα / και διά ταύτα δίδω το παρόν μου / εις χείρας του διά να ήνε τέληος πλη/ρεξούσιος όστε δεν έχη να τον ενοχλή/ση κανείς ούτε ειδικός ούτε ξένος διό/εις ένδειξιν υποφαινομαι 1873 / σεμ΄΄ 17 καλή ράχη/

βασιλεις κοσταντι αργυρου υποσχομαι τα ανωθεν και ως αγράμματος με υπογράφη ο γράψας εγω δε βάξω το δάκτυλόν μου

γεώργιος Δ. Πασαλή μαρτηρώ

Αναστάσιος θεοδόρου τοιμητοίς και μάρτυρας

αναστάσιος αργύρη γράψο μάρτυς

SUMMARY

Evanthia Douga-Papadopoulou, *Legal and Social Terms from Thasos in the Period of Ottoman Rule*.

This article presents a total of seventy-two, mainly dialectal, words selected from an unpublished work on folklore and linguistic subjects written by a Thasian teacher named Aryirios. The words represent legal and social terms from the period of Ottoman rule and many of them are no longer used, precisely because the circumstances that produced them no longer exist.

The writer distinguishes two types of words: those that express purely legal concepts in Thasian common law during the period of Ottoman rule, such as *αγουριάτ'κα** *βιγλαριάτ'κα*, *βικτῶάτ'κα*, *κουρτσιῶα*, *λαδιῶα* etc.; and those that express social concepts and social situations, such as *παγιῶά*, *σκαρφι*, *στοιχήματα*, *συδρουφλάζου* etc., and, like the previous group, are almost completely regular in form and function. Apart from explaining the meanings of the terms, the writer also gives their etymology, where necessary. Many of them are also found elsewhere in Greece, though in many cases the same words present phonetic and semantic differences in different places and at different times, according to their origin and development, the local people's circumstances, and how long and how closely they were involved with foreign conquerors. In these cases, the jurist and the linguist have a vital contribution to make, the former to define the conceptual context and precise legal meaning of a term, and the latter to describe its grammatical form, etymology, and semantic evolution. In the absence of a special lexicon of legal terms, and since the documents relating to legal transactions have not yet been published in their entirety and anyway present large gaps in space and time, anything remotely relevant to the subject may assist research.

The words have been drawn from three main sources: i) Aryirios's own collection of idiomatic linguistic material; ii) his own narratives and accounts of customs, in which the words are liberally scattered; and iii) the texts of the legal documents he includes at the end of his collection. Ten of the words are of Turkish origin (*αγκυλιῶ*, *αζῶας*, *βακίρα*, *βαξιῶ*, *βικτῶης*, *δεσκερῶς*, *κλου-βάῶ*, *μουχταρου* (*δημουγιρουῶα*), *σαλμάς*, *τακίμ* and *τσουρβατζῶης*), one Persian (*αγαρεῶα*), two Latin (*βιγλάῶς*, with the derivatives *βιγλαριάτ'κα* and *βιγλαρῶ*, and *καλαδάῶ*), and one Italian (*τσούριου*). All the rest are Greek.

* The interpretation of the idiomatic words can be found in the equivalent entries of the text.